

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Jelena Radić Đozić*

Korištenje trgovine plinom i cjepivom u politici moći

* Dr.sc. Jelena Radić Đozić, neovisna istraživačica. E-MAIL: jelenaradicj@gmail.com.

SAŽETAK: Ruska Federacija u odnosu s EU-om koristi plinsku trgovinu kao instrument tvrde moći, dok trgovinu cjepivom pokušava koristiti kao instrument meke moći. Preduvjeti koji omogućavaju korištenje ta dva trgovinska odnosa u politici moći su vrsta robe, a još više odnos ovisnosti. Dok je pri uspostavi plinske trgovine s Rusijom EU zanemario mogućnost da vanjsko-trgovinski odnos postane instrument jačanja nacionalne moći i da uključuje potencijalne političko-sigurnosne eksternalije, trgovinu cjepivom s ovom državom ne želi niti pokretati. To što je osiguranje opskrbe određenom robom postalo sastavni dio vanjske i sigurnosne politike ukazuje na mijenjanje liberalno-ekonomskog identiteta EU-a u realističko-politički i na želju Unije da izgradi i očuva stratešku autonomiju i suvereno akterstvo u međunarodnim odnosima.

KLJUČNE RIJEČI:
EU, Ruska Federacija,
vanjska trgovina,
politika moći, plin,
cjepivo

Uvod

Predmet rada je istraživanje uloge trgovine u odnosima između EU-a i Ruske Federacije (RF), a cilj je pokazati da trgovina između ova dva aktera ne može predstavljati isključivo ekonomski odnos, jer je jedan akter nastoji instrumentalizirati u politici moći, što drugi nastoji spriječiti. Stvaranje moći kroz vanjskotrgovinski odnos nije rijedak, a često ni podređeni cilj ekonomske politike, osobito ako se na svijet gleda iz realističke perspektive kako to čini RF. Vanjska trgovina tada prestaje biti isključivo komercijalni odnos i postaje instrument koji zamjenjuje vojne instrumente, a pitanja financijskog profita postaju sigurnosno pitanje. Izvorno ekonomski odnos se istražuje iz politološke perspektive, što predmet istraživanja stavlja u okvir discipline međunarodnih odnosa, odnosno njezine poddiscipline međunarodne političke ekonomije. Korišteni su koncepti dobiti i troška, uobičajeni u istraživanju vanjskotrgovinskog odnosa; koncept moći koja se rađa kada se plinska trgovina koristi kao instrument tvrde i trgovina cjepivom kao instrument meke moći; kao i koncept sigurnosti, jer „kada se koristi moć ili prijeti njezinim korištenjem, problem automatski postaje sigurnosno pitanje“ (Kolodziej, 2004: 2). To traži uključivanje i okvira poddiscipline sigurnosnih studija.

U ovom je radu riječ o miješanju politike u ekonomiju, o korištenju trgovine određenom vrstom robe kao ekonomskog instrumenta u politici moći. Pokazat će se da je, osim vrste robe, preduvjet za to ovisnost, koja znači da jedna država raspolaže dostatnim količinama robe za izvoz, dok druga ovisi o opskrbi tom robom izvana – iz drugih država ili poduzeća u drugim državama. Kada je k tome riječ o oskudnoj robi posljedica može biti ekonomsko, vojno ili političko slabljenje ovisne strane, jer država izvoznica može manipulirati ili obustavljati trgovinu. Nije riječ o tome da politika prekida trgovinu odnosno pandemija globalne lance opskrbe, nego da trgovinu plinom i cjepivom jedna strana koristi ili želi koristiti kao ekonomski instrument za realizaciju strateških, geopolitičkih ciljeva, dok je druga strana zbog prevelike ovisnosti ne može ili samo uz velike žrtve može prekinuti kada je riječ o plinu¹, odnosno ne želi ni pokretati kada je riječ o cjepivu. Pokazat će se da je EU, izgrađen na odricanju od političke moći i liberalno-tržišnoj paradigmi, pri uspostavi plinske trgovine s Rusijom zanemario mogućnost da vanjskotrgovinski odnos postane instrument jačanja nacionalne moći i da uključuje potencijalne političko-sigurnosne eksternalije, no ne i kada je riječ o trgovini s cjepivom.

1 O važnosti plinske trgovine s RF-om za EU govori to što je u potpunosti izuzet iz režima sankcija koje je EU nametnuo RF-u nakon ukrajinske krize 2014. godine.

U globaliziranom svijetu trgovinske veze su eksplodirale, no to nije smanjilo napetosti između aktera, pa se i nadalje vode sukobi oko moći, samo u drukčijem obliku. Termin geopolitički se u ovom radu odnosi na ovisnost o opskrbi iz trećih država, koja može podleći restrikcijama ili biti politizirana te dati moć. Geopolitički rizična ovisnost u vrijeme kriza obično čini određenu robu nedostupnom, a u vrijeme mira limitira političku slobodu, pa je osiguranje opskrbe određenom robom postalo sastavni dio vanjske i sigurnosne politike. Samodostatnost, monopol i ovisnost (o plinu, cjepivu) utječu na suvremena nadmetanja i ovaj će rad pokazati da tržišnu dinamiku ne treba razdvajati od politike moći, jer ekonomske i političke snage djeluju zajednički kako bi utjecale na međunarodne odnose. Geopolitičke igre obično prestaju u slučaju humanitarnih kriza i katastrofa koje ugrožavaju sigurnost ljudi, što se nije dogodilo u slučaju pandemije COVID-19. Stoga geopolitika plinske trgovine odnosno „geopolitika pandemije“ (Jović prema Stošić, 2021) zabrinjava stručnjake za nacionalnu sigurnost više od ekonomskog rasta i javnog zdravlja i kvalificira pitanja trgovine plinom odnosno cjepivom kao tradicionalna sigurnosna pitanja.

Ovaj će se rad ograničiti na dva resursa koji se koriste u politici moći – na plin i cjevivo, kao i na dva aktera, EU i Rusku Federaciju. Pokazat će se da RF pokušava koristiti cjevivo protiv COVID-19 kao jedan od instrumenata vanjskopolitičke moći, kao što to od ranije čini s plinom, a kako bi ojačao svoju moć utjecanja na EU u širem geopolitičkom nadmetanju. Također, pokazat će se da je EU ranjiv kada ovisi o opskrbi iz trećih država: plinske krize su pokazale ranjivost na prekid opskrbe plinom, a COVID kriza je naglasila ranjivost na izostanak opskrbe cjevivom. Percepcija prijetnje zbog kritične vanjske opskrbe i posljedične ranjivosti osnažila je novi narativ u EU-u o „otvorenoj strateškoj autonomiji“ i „suverenitetu“. Povjerenik EU-a za unutarnje tržište Thierry Breton (EC, 2020) zahtjeva da EU „uzme svoje strateške interese u svoje ruke kako bi osigurao suverenitet koji je postao zajednička potreba ... u svijetu u kojem se zaoštava ravnoteža moći između blokova“, ali i najavljuje da je „kriza potaknula Europu solidarnosti koja je manje naivna. Autonomnija, otpornija Europa ima novu ambiciju.“

Koncept vanjskotrgovinske ovisnosti

Kada „postoji mogućnost korištenja trgovine kao instrumenta nacionalne politike moći, postoji jak poticaj da se taj instrument koristi na najučinkovitiji način.“
(Hirschman, 1980: 77)

Istraživanje prirode moći u izvorno nesigurnosnom odnosu stavlja fokus na političko-sigurnosne eksternalije ekonomskog odnosa, na

duboku političku prirodu vanjske trgovine, koja može postati strateški instrument kojim se pokušava utjecati i kontrolirati, a što dovodi ekonomiju u blisku vezu s politikom i sigurnošću. Države svoja ekonomska umijeća koriste najčešće u obliku ekonomskih i financijskih sankcija, u koje spadaju ekonomske blokade, carinske kontrole, suspenzije pomoći, obustave financijskih transakcija, zabrane putovanja, otkazivanje međunarodnih sastanaka i sl. Ta se vrsta sankcija smatra dominantno zapadnim instrumentom, jer ih ispred vojne moći preferiraju liberalne demokracije, najčešće države uvoznice. No, i države izvan tog kruga nastoje iskoristiti svoje jače strane: države-proizvođači i izvoznici instrumentaliziraju ekonomske odnose za geopolitičke ciljeve manipulirajući proizvodnjom, cijenom, opskrbom i strukturom trgovine određenom vrstom robe. Činio je to u prošlosti OPEC prekidanjem izvoza i dizanjem cijene nafte, danas Kina ograničava izvoz rijetkih elemenata², a RF u odnosu na EU prekida ili prijeti prekidom opskrbe plinom, a nudi svoje cjepivo protiv COVID-19. RF je u skladu s neomerkantilističkom filozofijom trgovinsku politiku učinio državnim pitanjem i dizajnirao je na način da maksimizira i blagostanje i moć, što mu je uspjelo kada je riječ o plinu, a kada je riječ o cjepivu tek pokušava.

Ekonomska umijeća države koriste za postizanje ekonomskih ciljeva (većeg udjela u dobiti, definiranoj kao razlici između troška i prihoda), ali češće za generiranje političke moći. Ciljevi maksimizacije dobiti odnosno maksimizacije moći ili sigurnosti mogu biti, no najčešće nisu komplementarni. Iz liberalno-ekonomske perspektive cilj je najčešće apsolutna, ili barem relativna ekonomska dobit, dok je iz realističko-političke perspektive cilj relativna politička dobit koja najčešće uključuje žrtvovanje ekonomske učinkovitosti. Države, u nadi da će dugoročno postići veću moć ili osigurati veću sigurnost, kratkoročno zanemaruju cilj stjecanja bogatstva i pristaju na ekonomski trošak. RF u skladu s realističkom tradicijom koristi vanjskotrgovinski odnos s EU-om u politici moći, iako osporava politički *raison d'être* svojih vanjskotrgovinskih aktivnosti tvrdeći da se rukovodi isključivo ekonomskim (kada je riječ o plinu) odnosno humanitarnim razlozima (kada je riječ o cjepivu). Međutim, već Vanjskopolički koncept RF-a iz 2000. ističe da „Rusija mora biti spremna koristiti sve dostupne ekonomske poluge i resurse za realizaciju svojih nacionalnih interesa“ (FPC RF, 2000), a ruski se energetske sektor u Energetskoj strategiji RF-a do 2020. godine iz 2003. eksplicitno naziva „instrumentom za vođenje unutarnje i vanjske politike“ (ES RF, 2003). Stoga je liberalno-ekonomski diskurs vezan uz trgovinski odnos između EU-a i RF-a zamijenjen strateško-realističkim: umjesto o plin-

2 Kina sudjeluje s 80% u globalnoj proizvodnji 17 rijetkih elemenata (*Rare Earth Elements / REE*), neophodnih za napredne tehnologije.

skoj trgovini govori se o energetske sigurnosti, a umjesto o trgovini cjepivom o geopolitičkom utjecanju.

Ključna karakteristika vanjskotrgovinskog odnosa koja ga čini iskoristivim u politici moći je ovisnost, koja može limitirati ekonomsku, ali i vanjskopolitičku autonomiju. U slučaju visoke razine vanjskotrgovinske ovisnosti prekid trgovine ne predstavlja jednako veliki trošak za oba aktera – to je latentna prijetnja, „disruptivna moć“ (Kester, 2018), „đavolji potencijal“, koji omogućuje da se iz „obostrano korisne trgovine rodi odnos ovisnosti, utjecaja, pa i dominacije“ (Hirschman, 1980: 12). Ista se prijetnja krije i u međuovisnosti, koja je ionako samo eufemizam za ovisnost (Waltz, 1999), jer je obično jedan od aktera više ovisan ili barem nastoji manipulirati, primjerice odredbama trgovinskih ugovora, kako bi unio neravnotežu i odnos strukturirao na način da stekne prednost. Iz tog razloga RF nastoji međuovisnost u plinskom odnosu s EU-om učiniti asimetričnom u svoju korist odnosno stvoriti ovisnost EU-a o ruskom cjepivu. Uključeni akteri međusobnu trgovinu poimaju iz različitih perspektiva. RF ne koristi ekonomsku nego političku perspektivu i cilj mu nije apsolutna ili relativna komercijalna dobit i stvaranje bogatstva, nego stjecanje političke moći putem umanjenja ekonomske i političke neovisnosti drugog aktera. EU tu trgovinu zbog kvalitete ovisnosti počinje percipirati doduše ne kao prijetnju opstanku, ali kao prijetnju vanjskopolitičkom suverenitetu, definiranom kao sloboda od obveze primanja naredbi i kontrole od strane drugih, kao vladanje bez ometanja izvana (Morgan, 2010: 31-2).

U oblikovanju odnosa vanjskotrgovinske ovisnosti važno je kojom se robom trguje, ima li potencijal za stvaranja ovisnosti i posljedičnu politizaciju. Prva važna karakteristika je strateška važnost robe, jer posjedovanje takve robe znači „držati vlastitu sudbinu u svojim rukama“ (Burić: 2016), imati stratešku prednost u odnosu na drugog. Strateška važnost robe je promjenjiva kategorija: svojedobno je to bila sol, zbog koje je Dubrovačka Republika kupila Pelješac s njegovim solanama; nakon Drugog svjetskog rata nafta; u 21. stoljeću je to postao plin, a od izbijanja krize COVID-19 maske, respiratori i cjepivo. Druga važna karakteristika je oskudnost robe – ne postoji višak, a u slučaju cjepiva niti dostatno proizvodnih kapaciteta, uz ekstremno rast potražnje. Plin je oskudna roba zbog geoloških ograničenja koja dovode do geografski neravnomjerne distribucije nalazišta plina, a cjepivo zbog znanstveno-proizvodno-tehnoloških ograničenja, koja su doduše promjenjive materijalne činjenice, no to pretpostavlja dugoročnu vremensku perspektivu. Treća je važna karakteristika nemogućnost supstitucije strateške i oskudne robe nekom drugom vrste robe. To nije moguće kod plina jer korištenje drugih energenata pretpostavlja zadovoljenje specifičnih

tehničkih preduvjeta, a ni kod cjepiva jer ono nema alternativu primjerice u lijekovima protiv COVID-19. Da bi neku robu neka država mogla instrumentalizirati u politici moći mora raspolagati dostatnim količinama robe koja zadovoljava naprijed navedene kriterije. RF raspolaže najvećim rezervama plina na svijetu (19,8% prema BP, 2019), a kvalitetu tog resursa pojačava njegova dostupnost, jer je za EU RF geografski najbliži izvor plina i postoje plinovodi za njegov transport. Kada je riječ o cjepivu, RF ima registrirana četiri cjepiva protiv COVID-19 (Sputnjik V, EpiVacCorona, CoviVac i Sputnjik laki) i najavljena je registracija petog cjepiva (EpiVakkorona-N), a visoku kvalitetu (90-postotnu učinkovitost) barem jednog od njih potvrdilo je istraživanje objavljeno u veljači 2021. godine u renomiranom medicinskom znanstvenom časopisu *The Lancet* (Jones i Roy, 2021).

RF je u slučaju trgovine i plinom i cjepivom nastojao više ili manje uspješno iskoristiti dodatne karakteristike vanjske trgovine općenito, koje je čine prikladnim instrumentom za jačanje ovisnosti i moći. Bitan je volumen trgovine – kada je riječ o plinu, EU uvozi $\frac{3}{4}$ svoje potrošnje plina i od toga najviše iz RF-a (40%), a RF većinu svog izvoza plina usmjerava prema EU-u (cca. 75%), dok je volumen trgovine cjepivom mali – RF nudi velike količine, no trgovina je ograničena na jednu jedinu državu članicu EU-a – Mađarsku. Drugi kriterij je neelastičnost u izboru opskrbljivača i modela trgovanja, što onemogućava tržišnu reakciju na promjene u uvjetima trgovanja, tj. preusmjeravanje trgovine uz nagrađivanje alternativnog opskrbljivača višom cijenom. Elastičnost vanjske trgovine ovisi o strukturi tržišta i položaju opskrbljivača na tržištu – monopol i oligopol, osobito ako preraste u kartel, dva su oblika nesavršene konkurencije, koja omogućuju dominantnu poziciju na tržištu i njegovu kontrolu. Plinska trgovina između RF-a i EU-a je neelastična i tržišna je reakcija onemogućena gotovo monopolističkom pozicijom ruskog plina u EU-u. Posljedica je to izostanka velikog i likvidnog globalnog tržišta plina, postojanja fiksne plinske infrastrukture, dok je izgradnja nove koja bi omogućila prebacivanje na drugog opskrbljivača vremenski i financijski zahtjevna, a tu su još i dugoročni bilateralni plinski ugovori s fiksnom cijenom i odredbom „uzmi ili plati“. Iz navedenih razloga plinska trgovina ima bitno veći potencijal ucjene od trgovine naftom³; doduše to što se niti izvoznik ne može brzo prebaciti na novog kupca odvraća od korištenja „plinskog oružja“, ali omogućuje

3 Nafta nije previše potentno „političko oružje“ zbog izuzetne globaliziranosti tržišta nafte: ako jedan proizvođač prestane prodavati, kupac gubitak opskrbljivača supstituirao na međunarodnom tržištu, a trošak prilagodbe na nestašicu raširit će se po cijelom globalnom tržištu; primjena nafte donosi ekonomski trošak uz izostanak političkog učinka.

vjerodostojnu prijetnju time u budućnosti. U slučaju cjepiva tržište jest globalno, opskrbljivači se nisu udružili u kartel, no imaju oligopolistički položaj, jer ulazak u „klub opskrbljivača“ priječe znanstveno-tehno-loška ograničenja. RF je uspješno savladao ta ograničenja zahvaljujući svojim vrsnim znanstvenicima, razvijenim proizvodnim kapacitetima i financijskoj snazi.

Važno je i da akter pokaže voljnost za korištenje trgovine kao instrumenta moći, kao i da dokaže njegovu vjerodostojnost. RF je voljnost za korištenje trgovine plinom u politici moći pokazao kada je prekidom opskrbe plinom kažnjavao Bjelorusiju 2005. te Ukrajinu 2006. i 2009., pri čemu je materijalizirana i vjerodostojnost korištenja tog instrumenta: prekidi su negativno utjecali i na opskrbu država članica EU-a, pa su one plinsku trgovinu s RF-om počele percipirati kao prijetnju, a ne više kao iskaz suradnje. Kada je riječ o trgovini cjepivima, RF je više puta iskazivao namjeru uspostave trgovine s EU-om, ali neuspješno, osim u slučaju Mađarske, naglašavajući pritom svoje humane namjere. Vjerodostojnost korištenja te trgovine kao instrumenta moći moguće je iščitati iz zahvalnosti koju RF upućuju države koje su, između ostalog zahvaljujući ruskom cjepivu, postigle visoke razine procijepjenosti. Primjerice, Mađarska je u potpunosti procijepila više od EU prosjeka, 56,96% stanovništva (OWD, 2021), a radi brze dostave cjepiva je u srpnju 2021. najvišim mađarskim državnim odlikovanjem odlikovan ruski ministar trgovine Denis Manturov.

Moć utjecanja se temelji na kapacitetima, koje je za realizaciju ciljeva tek potrebno mobilizirati i konvergirati. Na kvalitetu konverzijske strategije utječe „priroda vanjskopolitičkih ciljeva“ i opća priroda odnosa između aktera (Holsti, 1964: 187), kao i kontekst (Nye, 2012: 3, 100, 211), tj. kontekstualna inteligencija, odnosno sposobnost razumijevanja okruženja kako bi se kapitalizirali promjenjivi trendovi na tržištima ili u vanjskoj politici. Plinska trgovina između EU-a i RF-a uspostavljena je 1970-ih u izuzetno povoljnom tržišnom i političkom kontekstu, jer je zbog naftne krize bila prekinuta opskrba i, što je još važnije, znatno porasla cijena nafte. EU je tražio vjerodostojan izvor opskrbe energentima i to u doba detanta kada se obostrano korisna ekonomska suradnja smatrala korisnom. Putin je po dolasku na vlast odlučio iskoristiti tu trgovinu kao „tvrdu moć“, pri čemu je kapitalizirao nove tržišne trendove u EU-u (pad proizvodnje plina u EU-u, povećana ovisnost o uvozu ruskog plina nakon ulaska novih članica i pojačana potražnja tog ekološki najčišćeg energenta), pokazavši zavidnu vještinu mobilizacije potencijala temeljenih na naslijeđenom institucionalnom okviru plinske trgovine iz doba SSSR-a (dugotrajni bilateralni ugovori, fiksna plinska infrastruktura), koje je dodatno pojačao različitim metodama monopolističkog

strukturiranja plinske trgovine i plinskog tržišta. Za uspostavu trgovine cjepivima između EU-a i RF-a tržišni kontekst je izuzetno povoljan: pojačana je potražnja za cjepivima koje proizvodi mali broj proizvođača, često po visokim cijenama. No, politički kontekst je izuzetno nepovoljan, jer RF nakon ukrajinske krize 2014. nije „mogao biti više tretiran ili smatran ´strateškim partnerom´“ (EP, 2015), postao je suparnik EU i sistemski konkurent. RF stoga cjepivo želi koristiti kao „meku moć“, izvući iz njega što više političkog kapitala kako bi konstruirao privlačnu sliku o sebi i stvorio poticajno okruženje za realizaciju svojih ciljeva.

Instrumentalizacija vanjske trgovine u politici moći služi za postizanje ciljeva na suptilniji način od vojne sile i može se koristiti i u mirnodopsko vrijeme. RF instrumentalizacijom trgovine plinom i pokušajem instrumentalizacije trgovine cjepivom s EU-om u prvom redu želi ojačati moć utjecanja u cilju realizacije više taktičkih (desolidarizirati EU kako bi razvodnila politiku Istočnog partnerstva i odvratila od privlačenja Ukrajine, kao i EU politiku sankcioniranja RF zbog aneksije Krima 2014.) i nadređenog strateškog cilja promjene *statusa quo* u organizaciji međunarodnog sustava. Međutim, kada je riječ o trgovini cjepivom izostala je važna karakteristika koja neki resurs čini prikladnim za korištenje u politici moći – nije zadovoljen kriterij relativnosti kao aktivirajući preduvjet. Kriterij relativnosti bio bi ispunjen uspostavom trgovine cjepivom između EU-a i RF-a, pa će se u nastavku pokazati na koje načine RF pokušava zadovoljiti taj kriterij, što mu to potencijalno olakšava, kao i kako i zašto EU odgovara, kako je to utjecalo na identitet EU-a i kakve sve to ima veze s plinskom trgovinom između EU-a i RF-a.

Ruska Federacija i vanjska trgovina u politici moći

RF traži područja na kojima ima stratešku prednost u odnosu na EU te ih zatim koristi kao sredstvo pritiska ili utjecaja u drugim politikama. U ovom je radu fokus na vanjskotrgovinskom odnosu dva aktera i njegovu korištenju kao instrumenta moći, kojega RF nastoji ojačati informativno-propagandnim aktivnostima.

Plin kao „tvrda moć“, cjepivo kao „meku moć“

Plinsku trgovinu RF koristi u skladu s realističkom paradigmom kao instrument „tvrde moći“ (Nyevu „moć nad“, 2012: 90) za jačanje moći utjecanja na EU, opipljiv kada manipulira cijenama i prekidom opskrbe plinom, a neopipljiv kada dugoročno jača asimetriju međuovisnosti u toj trgovini dodatnim monopolističkim strukturiranjem plinskog tržišta. Pandemija COVID-19 je, neovisno o razjašnjenju porijekla virusa, destabilizirajući događaj s velikim disruptivnim potencijalom

i stvorila je krizni kontekst koji je utjecao na različita područja – od zdravstvene preko ekonomske do vanjske i sigurnosne politike na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. Sposobnost države da se nosi s krizom COVID-19 na temelju dobre pripremljenosti, proizvodnje ili gomilanja zaliha kritične robe otvara mogućnost pomaganja drugim državama i donosi meku moć utjecanja. Ta moć je stvar dostupnosti resursa i novca, no i ideja o tome kako tretirati virus – kao resurs privatnih kompanija koji im donosi profit ili kao globalni javni resurs koji je moguće ne samo dostaviti, nego i proizvoditi tamo gdje je najpotrebniji, gdje su visoke stope zaraze, a loša opskrba cjepivom. Svjetska zdravstvena organizacija (*World Health Organization* – WHO) je proglasila globalnu javnozdravstvenu krizu, a javnozdravstvena pitanja poput pandemije COVID-19 i cjepiva jesu pitanja od općeg, javnog interesa koja se i u kapitalizmu obično štite zakonima, no ovaj je put na Zapadu borba protiv virusa povjerena privatnoj farmaceutskoj industriji, što je usporedivo s plinskom industrijom i trgovinom, koja je također u rukama privatnih, neovisnih kompanija.

Privatna, neovisna farmaceutska poduzeća na liberalno-kapitalističkom Zapadu svoje aktivnosti temelje na profitu i ulažu u ono iz čega će dobiti biti uvećana kroz profit: do pandemije COVID-19 se zbog sporog povrata uloženog nisu bavila epidemijama, virusima i cjepivima, a sada cjepivo prodaju tamo gdje su cijene više. Njihove su aktivnosti većinom rezultat korporativnih odluka donesenih na temelju ekonomskih kriterija i komercijalnog interesa, no, politika poduzeća ne mora nužno biti politika vlada i kratkoročni ekonomski interesi najčešće nisu kompatibilni s dugoročnim političko-sigurnosnim interesima. Vlade ne mogu prisiliti privatna farmaceutska (kao ni energetska) poduzeća da posluju isključivo u skladu s nacionalnim interesima i stoga je veliki izazov uravnotežiti komercijalne interese poduzeća sa strateškim interesima države, čak i kada je u pitanju globalno javno dobro kao što je cjepivo. Jović (prema Stošić, 2021) je upozorio da su međunarodna farmaceutska poduzeća daleko moćnija od nacionalnih država i EU-a, jer praktički nikome ne odgovaraju: mogu bez posljedica prekršiti ugovor, ne isporučiti ono što su potpisala, podići cijenu svog cjepiva i ne pristati na odricanje od dijela profita i podjelu patenta u cilju povećanja proizvodnje, iako na tome inzistiraju WTO, G7, G20, RF, EU i SAD, te iako su im vlade i filantropi investicijama pomogli da razviju profitabilno cjepivo i krenu u njegovu proizvodnju.

U Rusiji istraživanje i proizvodnju i plina i cjepiva financira država, što joj omogućuje kontrolu nad izvozom, uključujući i obustavu: istraživanje, proizvodnju i trgovinu plinom vodi država, odnosno plinsko poduzeće Gazprom u natpolovičnom državnom vlasništvu (50,23%),

dok je Ruski fond za direktne investicije (RDIF) financirao istraživanje i proizvodnju, a ruski državni Institut Gamalej vrlo brzo razvio cjepivo Sputnik V, prvo (kolovoz 2020.) odobreno cjepivo na svijetu.⁴ Kao što je ranije vodio „plinsku diplomaciju“, RF sada vodi „cjepivnu diplomaciju“ (*vaccine diplomacy*) u cilju širenja utjecaja u svijetu i pozicioniranja na globalnoj geopolitičkoj sceni. O plinskim ugovorima i ugovorima za kupnju ruskog cjepiva u Europi i diljem svijeta pregovore vode ruski veleposlanici i Putin osobno, potpisujući tijekom službenih bilateralnih posjeta sporazume o suradnji i obvezujući se na isporuku.⁵ Državno-kapitalistički sustav i autoritarna vlada mogu prisiliti ruska poduzeća da posluju isključivo u skladu s nacionalnim interesima: država nije samo partner, nego kontrolira poduzeća, koja rade s državom ili za državu i u skladu s Vanjskopolitičkim konceptom RF-a iz 2000. podupiru njezine vanjskopolitičke aktivnosti u inozemstvu, a svoje komercijalne interese u potpunosti podređuju strateškim interesima države.

RF podržava narativ o cjepivu kao „javnom dobru koje mogu koristiti i tražiti građani svih država“, a izvoz cjepiva naziva „humanitarnom mjerom“. Sebe prikazuje kao globalnog opskrbljivača javnim dobrom, a svoj nacionalni interes vidi u poboljšanju svog položaja na međunarodnoj pozornici putem pomaganja drugima. Velikodušnost tako postaje moćan alat utjecaja koji RF vješto koristi, doduše puno uspješnije na globalnoj, nego na razini EU-a: za razliku od SAD-a, koji se u rujnu 2020. povukao iz WHO-a, odmah se pridružio WHO-voj inicijativi COVAX (*Covid-19 Vaccines Global Access*)⁶; na početku pandemije je slao lijekove i medicinsku opremu prijateljskim državama (primjerice Srbiji u travnju 2020.) te je ponudio Sputnik svim državama svijeta (osobno Putin u veljači 2021. godine). Rusija je razvila logistički jednostavna (mogućnost skladištenja u hladnjaku) i cjenovno prihvatljiva cjepiva (10\$), što je osobito važno državama u Središnjoj Aziji, Južnoj Americi i Africi, gdje je pandemija ostavila razorne ekonomske posljedice⁷, a u travnju 2021. proizvela je i „laganu verziju“ Sputnjika V, prikladnu za države s visokom stopom zaraze – manje djelotvornu (69,4%), ali jeftiniju i namijenjenu cijepljenju u jednoj dozi. Tako je stvorila preduvjete

4 EpiVacCoronu odobrenu u listopadu 2020. razvio je ruski državni istraživački centar za virologiju i biotehnologiju Vektor, a CoviVac registriran u veljači 2021. godine Čumakov centar, institut Ruske akademije znanosti.

5 Na početku izbijanja pandemije 2020. godine Putin osobno je u telefonskom razgovoru s premijerom Italije dogovorio pomoć Italiji.

6 COVAX je inicijativa kojoj je cilj učiniti cjepivo globalnim javnim dobrom putem globalne suradnje radi ubrzanja proizvodnje cjepiva i osiguranje njegove dostupnosti za sve države, osobito 92 siromašne države u istočnoj Europi, Africi, Latinskoj Americi ili Aziji.

7 Cjenovno prihvatljivo rusko cjepivo kupili su deseci država sa srednjim prihodima, primjerice Argentina, Meksiko, Turska, Brazil, Egipat itd.

za pomoć bliskim saveznicima i državama s kojima želi ojačati odnos; cjepivo koristi u borbi za vraćanje uloge supersile u svijetu, stvarajući imidž zaštitnika mira i jamca suvereniteta malih država, predvodnika nezapadnih država⁸.

Cjepivo je postalo dio strateškog nadmetanja, a utrka u njegovoj proizvodnji praktična ilustracija borbe za moć između velikih sila, još jednog „novog hladnog rata“, kako su nerijetko nazivani i sporovi oko plinske trgovine (vidi npr. Lucas, 2008: 11). Kako isporukom (doniranjem, prodajom) cjepiva ostvaruje puno veći politički utjecaj nego primjerice EU izdašnom financijskom pomoći (Vlahutin, 2020), RF nastoji iskoristiti pandemiju za popravljavanje i promociju svog imidža, a EU privući u *deal* s cjepivom na sljedeće načine:

- dostavio je (kao i Kina) hitnu medicinsku opremu u proljeće 2020. Italiji, nakon što ni jedna država članica EU nije udovoljila njezinim apelima za solidarnost⁹;
- nudio je opskrbu cjepivom državama članicama EU (Austrija je vodila pregovore od veljače 2021.);
- nudio je mogućnost zajedničke proizvodnje na temelju ruske tehnologije kapacitetima u državama članicama EU-a (o tome su u ožujku 2021. razgovarali Merkel, Macron i Putin, švedska poduzeća su svojedobno iskazala spremnost, a švicarska farmaceutska tvrtka Adienne će u svom pogonu u Italiji proizvoditi Sputnjik V)¹⁰;
- nudi istu cijenu Sputnjika V za sve države svijeta usprkos prvotnim idejama o različitim cijenama, ovisno o tome kupuje li se na tržištu ili na temelju međuvladinih ugovora (Som: 2021), dok u plinskoj trgovini inzistira na potpisivanju bilateralnih međuvladinih ugovora u kojima primjenjuje politiku diferencijalnih cijena na temelju stupnja ovisnosti i vanjskopolitičke kooperativnosti drugog aktera.

Povratak država članica EU-a na nacionalistički i protekcionistički pristup nakon izbijanja pandemije dao je RF-u kratkoročnu prigodu da preko opskrbe zalihama medicinske opreme vrši utjecaj i potkopa sta-

8 U Afriku početkom 2021. nije stigla ni jedna doza cjepiva licencirana na Zapadu, dok su zapadnoafrički dužnosnici krajem 2020. cijepljeni Sputnjikom V.

9 Neke su države članice počele slati pomoć i nuditi mjesta u bolnicama za pacijente tek nakon akcije RF-a, a von der Leyen se u travnju 2020. ispričala Italiji u ime cijele Europe zbog izostanka pomoći na početku krize.

10 RF „mekom moći“ nastoji pojačati prisutnost i u regiji Zapadnog Balkana, osobito uspješno u Srbiji: RDIF je u travnju 2021. potpisao sporazum o prijenosu tehnologije za proizvodnju cjepiva s Institutom Torlak u Srbiji, a snažno je prisutan u energetske sektoru Srbije: 2008. je potpisan Energetski sporazum, kojim je Srbija postaje čvorište za ruski plin, a RF većinski vlasnik energetske sektora u Srbiji.

bilnost EU-a. RF je pokazao da je, za razliku od EU-a, sposoban za brz odgovor u hitnim slučajevima, pri čemu je koristio bilateralne veze koje su s određenim državama članicama odranije bile snažnije – primjerice, s Italijom ga vežu snažne plinske veze i blisko osobno prijateljstvo Putina i bivšeg premijera Italije Berlusconija. EK je, kako bi pokazao da je u stanju zaštititi svoje građane i da se može nositi s tehnološki i financijski snažnijim nacionalnim akterima, uspio dobiti suglasnost svih država članica EU-a da u njihovo ime dogovara zajedničku opskrbu cjepivom. No, kada privatna farmaceutska poduzeća nisu isporučila EU-u ono na što su se ugovorno obvezala, cjepivo je na području EU-a postalo oskudna roba, a rusko cjepivo poželjan supstitut. Države članice su individualno krenule u potragu za cjepivom, neke iz unutarnjopolitičkih razloga, a neke zbog razmjera zdravstvene krize. Nabava plina i cjepiva iz RF-a ima smisla iz ekonomske perspektive (cjepiva i iz zdravstvene perspektive), no, u EU-u se kupnja ruskog cjepiva ne tretira kao pragmatična transakcija, iako nije roba čija nabava može državu „zaključati“ u dugoročnu opskrbu kao što je slučaj s plinom zbog fiksnih plinovoda i dugoročnih međuvladinih ugovora. U EU-u su se pojavile optužbe da RF koristi cjepivo kao geopolitički alat, pa se inzistiralo na poštivanju dogovora o *nesoliranju*, a na temelju odbijanja ili kupnje ruskog cjepiva testirala se politička lojalnost.

Rusko je cjepivo izazvalo podjele između država članica EU-a. Primjerice, Austrija se zavadila s Njemačkom oko toga što program cijepjenja EU-a uključuje samo zapadna cjepiva, ponudila je kapacitete za proizvodnju nezapadnih cjepiva i ljutila se na sporost EMA-e (*European Medicines Agency*) u odobravanju ruskog cjepiva. Rusko je cjepivo postalo poželjno i u novim državama članicama EU-a, ranije članicama Istočnog bloka i stoga najžešćim protivnicima plinske trgovine s RF-om, koje je virus osobito teško pogodio i postale su spremne riskirati političku štetu. To je dodatno oslabilo koheziju EU-a, iako je Mađarska jedina država članica EU-a koja je u siječnju 2021. potpisala bilateralni ugovor s RF-om i naručila 2 milijuna doza Sputnjika V (zauzvrat je RF najavio da će Mađarska biti prva država članica EU-a koja će aktivno sudjelovati u proizvodnji ruskih cjepiva).¹¹ Rusko cjepivo je dovelo i do podjela unutar država članica EU-a. Slovačka je početkom 2021. godine imala najveću incidenciju oboljelih po glavi stanovnika na svijetu, pa se našla u procjepu između europskih pravila i zdravstvene krize. Slovački ministar vanjskih poslova Korčok nazvao je rusko cjepivo „instrumentom hibridnog rata“, dok je slovački premijer Matovič inzistirao isključivo na zdravstvenoj perspektivi, jer „COVID-19 ne zna ništa o geopolitici“

11 Poljska je zbog unutarnjopolitičkih razloga odustala od kupnje Sputnjika V.

(AFP, 2021), no, nakon što je stigla prva zrakoplovna pošiljka Sputnjika V u Slovačku bio je prisiljen odstupiti. Češki predsjednik Zeman je u veljači 2021. pisanim putem zamolio Putina za opskrbu cjepivom, istodobno zatraživši ostavku ministra zdravstva Češke jer je odbio prihvatiti cjepivo koje nema odobrenje EMA-e. Do ostavke tada nije došlo, no nova je afera izbila u travnju 2021. kada je zamjenik premijera i ministar unutarnjih poslova Hamaček na sastanku u MUP-u navodno predložio iznudu milijun doza ruskog cjepiva u zamjenu za šutnju o špijunskoj aferi nazvanoj „Vrbětice skandal“.¹²

Ruske informacijsko-propagandne aktivnosti i borba oko toga kakav će svijet biti

Svijet se nalazi „na prekretnici između onih koji tvrde da je ... autokracija najbolji put naprijed i onih koji razumiju da je demokracija esencijalna za suočavanje s novim izazovima“. američki predsjednik Joe Biden (Trkanjec: 2021)

Suparništvo između EU-a i RF-a nakon ukrajinske krize 2014. proširilo se na područje diskursa. Kako bi ojačao svoje instrumente tvrde i meke moći RF nastoji dominirati narativima, jer „pobjeđuje onaj čija priča pobjeđuje“ (Nye, 2012: 19). Pandemija COVID-19 dovela je do infodemije - termin je skovao WHO, a označava širenje vijesti, pa i lažnih, o pandemiji i ilustrativan je primjer kako se prijetnje generiraju kroz propagandnu i dezinformacije. Stoga je visoki povjerenik EU-a za vanjske poslove i sigurnosnu politiku Josep Borrell snažne informativno-propagandne aktivnosti koje su pratile slanje ruskih liječnika u Srbiju da dezinficiraju bolnice i domove zdravlja na početku pandemije, nazvao „bitkom narativa“ (EWB, 2020). U okviru EEAS-ovog projekta „EU vs. Disinfo“¹³ pronađeno je, primjerice između 22. siječnja i 1. travnja 2020., 150 prokremaljskih lažnih vijesti vezano uz pandemiju, a krajem travnja 2021. je zaključeno da RF (i Kina) vodi kampanju „ocrnjivanja“ kako bi potkopao povjerenje u cjepiva koja odobrava EU i prodavao

12 Vrbětice skandal odnosi se na napad na skladište streljiva Vrbětice 2014. u koji je navodno bila umiješana ruska vojna obavještajna služba GRU. Hamačekov je prijedlog odbijen i oporba je tražila njegovu ostavku, pa je otkazao planirani put u RF, a uslijedio je obostrani izgon diplomata kako je to uobičajeno u špijunskim aferama. Vidi: Expts. cz, 2021.

13 EEAS je projekt EUvsDisinfo pokrenuo 2015. kako bi bolje predvidio, adresirao i odgovorio na permanentne dezinformacijske kampanje RF-a, koju utječu na EU, njegove države članice i države susjedstva. Glavni mu je cilj povećati svijest javnosti i razumijevanje ruskih dezinformacijskih operacija, kao i pomoći građanima Europe i izvan Europe da razviju otpornost na digitalne informacije i medijske manipulacije (EEAS, n.d.).

svoja (EEAS, 2021). RF ima dva cilja: a) narativima u kojima ističe svoje liderstvo, humanost i solidarnost prikazati se kao predvodnik borbe protiv korone; b) narativima o krahu EU ojačati anti-EU raspoloženje te pomaknuti ravnotežu moći u svoju korist.

U plinskoj trgovini RF u cilju jačanja percepcije potencijalnog učinka instrumenta dodatno konstruira svoju moć nediskurzivnim (pojačavanjem straha od osjetljivosti i ranjivosti na prekide) i diskurzivnim putem (informacijsko-propagandnim aktivnostima). RF je diskurzivno konstruirao i preko različitih argumentiranih ili manipulativnih diskurzivnih praksi reproducirao identitet *energetske supersile*, kako bi u EU pojačao percepciju ovisnosti. Također, manipulira znanjima i ohrabruje na korištenje svog plina koristeći privlačne okvire – ekonomske (prikazujući primjerice plinovod Južni tok kao ekonomski isplativiji, izgledniji i sa sigurnijim izvorom plina) ili ekološke (nazivajući plin „najzelenijim ugljikovodikom“), a ciljano izostavlja onaj sigurnosni, koji ukazuje na povećanje ovisnosti i utjecanje na slobodu vanjskopolitičkog odlučivanja. Jačanju percepcije mogućnosti prekida opskrbe EU-a, što povećava osjećaj ovisnosti, služe i narativi o otvaranju transportnih mogućnosti za izvoz plina u Kinu, koji su doduše potkrijepljeni objektivnim činjenicama (izgradnjom jednog i sporazumom o izgradnji drugog plinovoda).

RF u svezi s cjepivom provodi u EU-u informacijsko-propagandne aktivnosti na način identičan onome vezanom uz plinsku trgovinu. Nudeći zajedničku proizvodnju cjepiva državama članicama EU-a, RF je isticao ekonomski okvir i argumentirao da će doprinijeti stvaranju novih radnih mjesta, kao što je to svojedobno činio nudeći zajedničke plinske projekte. Ruski dužnosnici i diplomatski predstavnici u inozemstvu objavljuju autorske članke ili daju intervjue u medijima ciljane države u kojima ističu prednosti korištenja ruskog plina odnosno ruskog cjepiva. Npr. bivši ruski veleposlanik u Hrvatskoj svojedobno je zagovarao ruski projekt plinovoda Južni tok na sljedeći način:

„Što se tiče plinovoda, ako on bude prolazio kroz Hrvatsku, vaša će zemlja dobivati stabilan prihod od tranzita plina. Postigne li se dogovor o gradnji kraka Južnog toka za potrebe Hrvatske, vaša zemlja osigurala bi neophodne količine plina i za svoju budućnost ...“ (Biočina, 2008)

Sadašnji ruski veleposlanik u Hrvatskoj je u intervju u jednoj od vodećih hrvatskih tiskovina zagovarao brzo odobravanje Sputnjika V, navodeći njegove prednosti:

„Sputnjik V ima niz prednosti koje uvelike pojednostavljaju isporuku cjepiva širom svijeta – temperatura skladištenja u rasponu od +2 do +8 Celzijevih stupnjeva omogućuje čuvanje u običnom hladnjaku. Cijena je manja od 10 USD po injekciji, što cjepivo čini pristupačnim za mnoge zemlje.“ (Diab, 2021)

U trgovini cjepivima RF sebe vješto prikazuje kao humanitarca i lidera. RDIF je rusko cjepivo najavio kao „cjepivo za cijelo čovječanstvo“ (Hajdu i dr., 2020), Putin je u veljači 2021. naglašavao lidersku ulogu RF u proizvodnji cjepiva (Higgins, 2021), a Misija Ruske Federacije pri EU-u je hvalila Sputnik V kao cjepivo koje „po performansama bitno nadmašuje postojeće alternative u smislu cijene i logističke dostupnosti“ (TASS, 2021). Također, vješto koristi narative u kojima sebe prikazuje kao heroja. Primjerice, vojni medicinski stručnjaci i medicinska oprema su u ožujku 2020. u Italiju, državu članicu EU-a i NATO-a, dopremljeni ruskim vojnim zrakoplovima u blizinu Rima, a zatim su do najpogodnijeg grada Bergama putovali 600 km u kamionima opremljenima natpisom „Iz Rusije s ljubavlju“ kako bi se impresioniralo stanovništvo i pojačala simbolična poruka o solidarnosti RF-a. Nakon telefonskog dogovora Putina i Contija o slanju pomoći, Ministarstvo obrane RF-a izdalo je 18 medijskih objava u tri dana, a mediji pod kontrolom države objavljivali su tekstove naslovljene „EU je ostavio Italiju praktično samu da se bori protiv koronavirusa, pa je tako Rim potražio pomoć drugdje“ i „Pogledaj: Talijani slave Rusiju, a rugaju se EU-u nakon što je Vladimir Putin poslao pomoć protiv korone“ (Balducci, 2021).

Vanjsku trgovinu RF vidi kao instrument Nyeve (2012: XV) „pametne moći“; koja pretpostavlja spoj „tvrde moći“ prisile i nagrađivanja s „mekom moći“ uvjeravanja i privlačenja, odnosno sposobnost kombiniranja tvrde i meke moći u učinkovite strategije u promjenjivim kontekstima (Ibid., XIX). Nyeva „pametna moć“ implementirana je u novoj ruskoj vojnoj strategiji iz 2013., Gerasimovljevoj doktrini (Gerasimov, 2013)¹⁴. Taj od ranije poznati koncept ratovanja, prozvan na Zapadu hibridnim ratovanjem, pretpostavlja simultano i sinkronizirano korištenje najrazličitijih instrumenta moći – povijesnih, političkih, vojnih, ekonomskih, psiholoških, informacijsko-propagandnih i drugih, koji proizvode kumulativan učinak na moć utjecanja. Akter hibridnog ratovanja koristi sve raspoložive instrumente, a osobito one kod kojih postoji bitna nejednakost kapaciteta u njegovu korist. Vlastita proizvodnja cjepiva dala je RF mogućnost da širi meku moć opskrbom drugih država, dok je kod plinske trgovine njezinom obustavom demonstrirao svoju tvrdnu moć. Zemljovid s ucrtanim pravcima trgovine plinom i cjepivom pokazuje potencijalni ruski ekonomski i politički utjecaj i u oba slučaja RF nastoji utjecati na preferencije i percepcije.

Zamjenik ministra vanjskih poslova RF-a Sergej Rjabkov (Dunaevski, 2020) je već u travnju 2020. najavio da će pandemija koronavirusa zaoštriti borbu između velikih država u kojoj se RF odlučio pozicionira-

¹⁴ Strategija je poznata pod imenom svog tvorca, načelnika Glavnog stožera Oružanih snaga RF-a Valerija Gerasimova.

ti kao „zaštitnik mira“ i nema namjeru konkurirati idejama SAD-u koji države u susjedstvu Rusije stavlja pred izbor „s nama ili protiv nas“, tim više što je „dubina povijesnih, kulturnih, ljudskih, ekonomskih i drugih veza... neizmjerljivo dublja, temeljitija i bogatija od svega onoga što SAD nudi kao tzv. alternativu“. RF ustvari vodi ideološku borbu sa Zapadom, pokušavajući narativima promovirati autoritarni model vladanja kao bolji, i toj borbi ima saveznika u Kini¹⁵, koju brani od „neprihvatljivih“ optužbi da je kriva za COVID-19. Kada je riječ o plinu, Kina je alternativno tržište koje pojačava ucjenjivački potencijal RF-a u odnosu na EU, jer izbija argument međuovisnosti na temelju kojeg se postavlja pitanje kome će RF izvoziti plin ako izgubi tržište EU-a, a kada je riječ o cjepivu saveznik u zajedničkoj proizvodnji kako bi na tržištu dominirala ruska i kineska cjepiva.

Kao što je svojedobna „borba oko uvoza sovjetskog plina bila borba oko toga kakva Europa treba biti“ (Högselius i dr., 2010: 27), tako slanje političkih poruka ukazuje na nadmetanje i na to da se usporedno s borbom protiv pandemije vodi „borba za umove“ u kojoj se sukobljavaju etastički i liberalni koncept kapitalizma, liberalna i suverenistička demokracija. Odgovori Zapada na krizu COVID-19 oslabili su liberalni međunarodni poredak, što su, kako je to u proljeće 2020. predvidio izraelski Institut za nacionalnu sigurnost (Brun i Gat, 2020), iskoristili autoritarni režimi dokazujući svoju učinkovitost u nošenju s krizom metodama nadzora i prisile. Europski intelektualci su otvorenim pismom reagirali na to što je Vlada Mađarske kriznu situaciju izazvanu pandemijom COVID-19 iskoristila za širenje svojih ovlasti i odmak od liberalne demokracije¹⁶, upozorivši da kriza nije stavila „na kocku samo naše zdravlje, nego i naše zajedničke ideale, opstanak naše EU i demokracije“ (Ratti i dr., 2020). Znakovito je i upozorenje predsjednika Europskog vijeća Charles Michela (Europsko vijeće, 2021):

„... ne smijemo dopustiti da nas zavedu Kina i RF, dva režima s manje poželjnim vrijednostima od naših, jer su organizirali jako limitirane, no široko propagirane aktivnosti da opskrbe druge cjepivima. Prema dostupnim podacima te su države administrirale upola manje doza na 100 stanovnika nego EU. A Europa ne želi koristiti cjepivo

15 Kada su se u proljeće 2020. na pozive za pomoć Italije odazvale RF i Kina, a ne države članice EU-a, voditelj TV kanala Rusija 1 je to nazvao „kolapsom europske ideje, tranzicijom u drukčiju kulturu s promijenjenim vrijednostima“ (Stošić, 2020). Bivši šef britanske obavještajne službe MI6 sir John Sawers (2021) uvjeren je da će „Kinezi, nakon uspjeha u borbi s pandemijom, samo potvrditi svoju premisu da je njihov sustav bolji od zapadnog“.

16 Mađarski parlament je 30.03.2020. usvojio prijedlog zakona koji Vladi omogućuje suspenziju svih odredbi i odlučivanje dekretom, a medijima je ograničena sloboda informiranja, što je izvršnu vlast lišilo svake kontrole.

u propagandne svrhe. Mi promoviramo svoje vrijednosti... EU će (udruživanjem snaga sa SAD-om) demonstrirati da su liberalne demokracije, uz podršku znanosti, kolektivnih obavještajnih aktivnosti i međunarodne suradnje temeljene na vrijednostima, najučinkovitije u nadilaženju velikih kriza kao što je trenutna pandemija ... i pobijedit će u ratu protiv COVID-19.“

Ključna karakteristika RF-a je vladanje na temelju tradicije državotvornih ideja poput suverenosti i korištenja moći, dok je ključna karakteristika EUA suradnja i upravljanje na temelju tradicije integracionističkih, slobodnotržišnih ideja i međunarodnopravnih normi. Međutim, prema slobodnotržišnoj logici ključni su kapital i isplativost, a nema mjesta solidarnosti¹⁷ i dijeljenju kapaciteta. Kada je izostao koherentan odgovor EU-a, Rusija je vidjela veliku šansu da izazove dominaciju Zapada i pokaže da samo centralizirana, autoritarna država može djelovati dovoljno brzo i da autokratski sustav vladanja bolje upravlja krizom od slobodnotržišnih demokracija, koje nisu sposobne učinkovito odgovoriti na određene zajedničke prijetnje. Ruski bloger, a ranije načelnik Odjela za upravljanje informacijskom politikom u jednom od federalnih ministarstva te urednik i rukovoditelj u federalnim medijima Shipilin (2020) pojasnio je da kada je u pitanju opstanak stanovništva u autoritarnim državama izbor ide u korist javnog dobra neovisno o individualnoj želji pojedinca i njegovim individualnim slobodama, pa država može biti oslabljena u mirnodopsko vrijeme, no, u vrijeme krize nužna je mobilizacija snažnih državnih institucija. A voditelj Odbora za međunarodne odnose Vijeća Federacije Konstantin Kosačev (Milojević, 2020) tvrdi da EU vodi medijski rat protiv geopolitičkog konkurenta odnosno Rusije, tvrdeći da skriva informacije o broju oboljelih, što otvara pitanje može li se liberalizam nositi s ozbiljnim izazovima i prijetnjama i ukazuje na slom liberalnog poretka.

Procesi u EU kao posljedica kriza

“Europa će biti iskovana u krizama i bit će zbroj rješenja prihvaćenih u tim krizama”.

Jean Monnet

Poput ranijih plinskih kriza, kriza COVID-19 imala je otrežnjujući učinak na EU – shvatila je da je ovisnost o opskrbi strateškom robom izvana prijetnja njezinoj energetske, ekonomske, zdravstvenoj i u konačnici vanjskopolitičkoj sigurnosti, kao i da RF koristi plinsku trgovinu

¹⁷ Solidarnost pretpostavlja slabljenje tržišta i kolektivnu akciju temeljenu na “zajedništvu u zaštiti najranjivijih”, drži povjerenik EK-a za klimatske akcije i energiju M. A. Cañete (2016).

za kažnjavanje / nagrađivanje u cilju realizacije vanjskopolitičkih ciljeva, a da u trgovini cjepivima vanjska ovisnost može donijeti ranjivost iz ekonomskih (cjepivo ide onome tko plati više, primjerice Izraelu) ili političkih razloga (to što je britansko-švedski proizvođač AstraZeneca kasnio s isporukama EU-u, koji je financirao razvoj cjepiva s 2,7 mlrd €, no ne i Velikoj Britaniji, neki dovode u vezu s Brexitom). Krize imaju dva lica – izazivaju sebičnost, ali i jačaju solidarnost, „duh zajedništva“; mogu biti test učinkovitosti lidera na nacionalnim razinama, ali i katalizator jačanja EU-ovog akterstva.

Odgovor EU-a na obje vrste kriza bio je ograničen prirodom unije kao entiteta koji se sastoji od suverenih država s neovisnim energetske i zdravstvenim politikama, što je dovelo do desolidariziranja, fragmentacije i oklijevanja. Države članice su, negirajući prekograničnu prirodu prijetnje, davale prednost nacionalnim interesima i nastojale minimizirati posljedice na vlastito stanovništvo, ekonomiju i vladajuću strukturu. Nije postojalo jedinstvo između država članica EU-a, nije bilo solidarnosti kao temeljne vrijednosti EU-a, a nije bila jasna niti podjela uloga između institucija Unije. U slučaju pandemije COVID-19 jačanje solidarnosti je bilo neophodno, jer je izostanak barem koordiniranog, ako ne zajedničkog odgovora ugrozio opstanak EU-a¹⁸. Naime, prve reakcije država članica poništile su vrijednosti zajamčene temeljnim ugovorima – prvo zatvaranje granica između država članica nakon Drugog svjetskog rata ograničilo je slobodu kretanja (roba, usluga i radnika) unutar EU-a, a nacionalne zabrane izvoza maski i respiratora funkcioniranje zajedničkog unutarnjeg tržišta, dok izostanak koordinacije epidemioloških mjera (Van Rompuy, 2011) negativno utječe na suzbijanje pandemije, socijalnu mobilnost i posljedično ekonomski razvoj. Jačanje solidarnosti u plinskoj i COVID krizi pokrenulo je nove integrativne procese u EU-u u području energetske, zdravstvene, financijske, a u konačnici i zajedničke vanjske i sigurnosne politike.

Krize u funkciji jačanja EU-ovog akterstva

„... iskoristiti snagu i veličinu europskog energetskeg tržišta kao najvećeg regionalnog tržišta kao polugu za ostvarenje zajedničkih interesa ...“
predsjednik Europskog vijeća Van Rompuy (2011)

¹⁸ Talijanski premijer Conti je upozorio vođe EU-a da su „suočeni s povijesnim trenutkom“, „najvećim testom nakon Drugog svjetskog rata“ i „ukoliko ne zgrabe priliku da udahnu novi život u europski projekt, rizik neuspjeha je stvaran“ (BBC, 2020). Bivši, pak, predsjednik EK-a Jacques Delors upozorio je da „klima koja, izgleda, vlada među premijerima i predsjednicima i nedostatak europske solidarnosti predstavlja smrtnu opasnost za EU“ (Stošić, 2020).

Europska komisija (EK) bila je izložena kritikama da je nedovoljno brza, sporija od drugih aktera u potpisivanju ugovora za cjepiva s farmaceutskim poduzećima i u odobravanju cjepiva. Na dugotrajnost i kompleksnost procesa dogovaranja u EU-u utječe to što je heterogena nadnacionalna integracija s kompleksnom, kompozitnom institucionalnom strukturom, bez „zajedničkog glasa“ i s „mnogo neovisnih, suverernih 'sebe' (*selves*)“ (Johnson, 2016: 51), pa EK na mnogim područjima ne može donijeti važne odluke dok se države članice EU-a ne usuglasaše. To osobito vrijedi za područja privilegiranog nacionalnog suvereniteta, što su do izbijanja kriza bili i plinski (energetski) i zdravstveni sektor. Krize su bile vanjski događaji koji su potaknuli procese jačanje europskog projekta: kako se njima nije moglo učinkovito upravljati nacionalnim mjerama, tražile su nadnacionalne odgovore i djelovale kao integrirajući faktor jačajući akterstvo EU-a na novim područjima¹⁹. Glavnu je ulogu odigrao EK, istinski supranacionalna institucija koja zastupa europske interese, preuzimajući ovlasti na područjima na kojima zbog nevoljkosti država članica da transferiraju ili snažnije podijele suverenitet do tada nije bila nadležna institucionalna struktura. Početni nacionalni odgovori država članica na krize s vremenom su prerasli u EU odgovore – u slučaju plinske trgovine to je dugotrajan i neokončan proces, a u slučaju trgovine cjepivima EU razina je vrlo brzo preuzela središnju ulogu.

Ukrajinska plinska kriza utjecala je na jačanje uloge EK-a u energetskom sektoru proširivanjem njegovih kompetencija, no jako postupno: najprije je dobio pravo koordiniranja opskrbe na zahtjev države članice ili u slučaju velike krize, zatim je komunitizirana energetska politika i energetska su pitanja postala područje podijeljene odgovornosti između institucija -a i država članica Ugovorom o funkcioniranju EU iz 2009., a potom je 2015. stvorena i Europska energetska unija, koja pretpostavlja kolektivni odgovor. No, u plinskoj trgovini još uvijek izostaju kolektivni pregovori o plinskim ugovorima s trećim državama za što su se neke države članice zalagale već na *summitu* EU-a 2006. kako bi agregirali europsku potražnju, pa se plinska trgovina ne odvija između RF-a i EU-a, nego između RF-a i država članica EU-a, a EK je tek 2016. dobio samo pravo *ex ante* uvida u bilateralne plinske sporazume. Pregovaračku moć EU-a u plinskoj trgovini s RF-om dodatno slabi to što međukompanijskim ugovorima prethode međuvladini ugovori između RF-a i pojedinačnih država članica.

19 Akterstvo EU-a se često problematizira, osobito kada se analizira iz realističke, državocentrične perspektive, jer se u realističkoj paradigmi akterstvo izjednačuje s državnosti (*stateness*). EU je, pak, *sui generis*? i odašilje različite stupnjeve 'akterstva' s obzirom na teme i kroz vrijeme“ (Jupille i Caporaso, 1998: 214, u Johnson, 2016: 529).

Tijekom krize COVID-19 EK nije čekao uspostavu zajedničke javnozdravstvene politike, nego je vrlo brzo preuzeo ulogu „javnopolitičkog poduzetnika“, ključnu ulogu u nabavi i raspodjeli ne samo cjepiva, nego i financijskih potpora. Ishodio je mandat država članica da organizira kompleksnu nabavu i distribuciju cjepiva te kao kolektivni akter potpisuje ugovore s pojedinačnim kompanijama, iako su one preferirale bilateralne pregovore i ugovore. Uspjeh zahvaljuje podršci najveće članice, tada predsjedateljice EU-a Njemačke, koja je, iako je prethodno kao i Francuska krenula u samostalne pregovore s proizvođačima cjepiva, inzistirala na davanju mandata EK-u za pregovore iz više razloga: ekonomskih, jer agregirana potražnja velikog tržišta s pola milijarde ljudi osigurava nižu cijenu²⁰; političkih, kako bi spriječila nadmetanje između država članica i žrtvovanje europske ideje „cjepivnom nacionalizmu“²¹, i iz razloga solidarnosti, kako bi se pomoglo manjim i siromašnijim državama članicama da u tržišnim uvjetima ne budu osuđene na netestirana ili neučinkovitija cjepiva. Sklapanje ugovora o zajedničkoj nabavi cjepiva u ime država članica ojačalo je kompetencije EK-a te je u studenom 2020. predložio Europsku zdravstvenu uniju, jer postojeći nacionalni okviri ne dopuštaju brzu i učinkovitu isporuku zajedničkih zdravstvenih protumjera i ometaju nužnu solidarnost u suočavanju s iznenadnim zdravstvenim krizama²².

Zajednička nabava cjepiva u ljeto 2020.²³ s obzirom na komplicirano funkcioniranje EU-a pretpostavlja visoku razinu koordinacije i rijedak trenutak jedinstva EU-a, no, to nije spriječilo napetosti u Uniji kada je u prvom kvartalu 2021. došlo do problema u isporuci cjepiva. Naime, to je unijelo element neravnoteže u EU, dok je jedan od ciljeva zajedničke kupovine cjepiva bila upravo njegova ravnomjerna distribucija kako bi se anulirale podjele unutar EU-a. Ranije je plinska trgovina s RF-om podijelila države članice EU-a na stare i nove – zbog različitih povijesnih iskustva s bivšim SSSR-om i različitog stupnja ovisnosti

20 Pfizer je tražio 54€ po dozi, no EK je cijenu snizio na 25€; s Modernom je ugovorio cijenu od 40€, a s AstraZenecom 4€ za dvije doze.

21 Predsjednica EK-a von der Leyen (2021) je objasnila da je EK imao „dobar razlog za vođenje pregovora na europskoj razini od lipnja nadalje, jer bi se drukčije raspala Europa i unutarnje tržište.“

22 Kao prvi korak EK je u veljači 2021. predložio stvaranje Uprave za pripremljenost i odgovore na hitne zdravstvene krize (HERA, *Health Emergency Preparedness and Response Authority*), a kako bi u slučaju prekograničnih prijetnji ljudskom zdravlju aktivnosti bile koordinirane na EU razini.

23 EU je u ljeto 2020. potpisao ugovore za kupnju 2,2 mlrd. doza cjepiva od šest proizvođača: od britansko-švedske AstraZenece 400 mil., Pfizera 500 mil., francusko-britanskog Sanofi-GSK 300 mil. doza; njemačkog CureVaca 405 mil., američkog Johnson&Johnson 400 mil., a vodio je i načelne pregovore s američkim Novavaxom za 100 mil. doza i francusko-austrijskom Valnevom za 60 mil. doza.

o uvozu ruskog plina. Rezultat je bio da su stare zagovarale „energetski nacionalizam“ slijedeći nacionalne energetske interese, a nove pokušale sekuritizirati (izvesti izvan područja javne politike i prevesti u područje sigurnosti, učiniti sigurnosnim pitanjem) plinsku trgovinu s RF-om tražeći kolektivni odgovor na prijetnju prekidom ili prekid opskrbom plinom. Neravnomjerna distribucija cjepiva rezultirala je velikim razlikama između država članica po broju cijepjenih i segmentirala EU na velike i male, bogate i siromašne države članice²⁴. Najviše je kasnila isporuka AstraZenecina cjepiva kojeg su neke države članice naručile najviše²⁵, a pojavile su se i sumnje da su neke države članice imale povlaštene informacije vezano uz količine i vrijeme isporuke. Neke manje države članice predvođene Austrijom²⁶ tvrdile su da je europski pristup u interesu većih i bogatijih država članica poput Njemačke te su u pismu EK-u tražile pravedniji sustav raspodjele. Kako je EK upravo na inzistiranje država članica odustao od primjene načela „pro rata“ i uveo fleksibilniji pristup – prema broju stanovnika i količini koju je država članica naručila od pojedinog proizvođača, uputio je na „duh solidarnosti“ napomenuvši da raspodjela dodatnih količina cjepiva ovisi o političkoj volji članica.

Uz zajedničku nabavu cjepiva, drugi je ključan čin europske solidarnosti prvo u povijesti zajedničko zaduživanje EU-a radi solidarne ekonomske pomoći kroz Fond za oporavak i otpornost (*The Recovery and Resilience Facility*, RRF) „Buduća generacija EU“. Kako nije pokazao dovoljno kompetentnosti pri zajedničkoj nabavi cjepiva²⁷, EK je vezano uz ekonomski oporavak od pandemije, koji ne ovisi samo o dostupnosti cjepiva, nego i monetarnim i fiskalnim poticajima, odlučio dogovoriti koherentan odgovor u obliku zajedničke „korona-obveznice“ kako bi države članice podijelile financijske štete uzrokovane pandemijom. EK je RRF predstavio krajem svibnja 2020. i od Europskog parlamenta dobio odobrenje za zaduženje od 750 milijardi eura za koje

24 Primjerice, u ožujku 2021. Malta je cijepila pet puta više stanovnika (cca 33%), nego Bugarska (6,5%). Vidi: Palokaj, 2021.

25 U uvjetima korištenja nove tehnologije i proizvodnje ogromnih količina, normalno je da su proizvođači mijenjali broj doza i datum isporuke, no AstraZeneca je prva najavila smanjene isporuke i do lipnja 2021. isporučila 60% manje doza (Pfizer 30% manje). EK je u svoje i u ime država članica u travnju 2021. pokrenuo tužbu protiv AstraZenecе zbog „potpunog neuspjeha“ u isporuci cjepiva i kršenja ugovora (Euronews, 2021).

26 Austrija je u ljeto 2020. inicirala osnivanje grupacije *Central 5*, C5 (članice su i Češka, Mađarska, Slovačka i Slovenija) u cilju neformalne političke suradnje, u prvom redu koordiniranja aktivnosti vezano uz pandemiju, no to je i svojevrsno solidariziranje iliberalnih, konzervativnih demokracija i znak ideološkog rascjepa u EU-u.

27 Potpredsjednik EK-a Frans Timmermans je otvoreno priznao da je EK bio nedovoljno kompetentan kada je početkom 2020. s farmaceutskim poduzećima potpisao loše ugovore koji nisu uključivali penale za neizvršenje ugovornih obveza (Der Tagesspiegel, 2021).

jamče države članice izdavanjem euroobveznice²⁸, a novac će se redistribuirati prema potrebama – više će dobiti države članice najviše pogođene pandemijom ili posljedičnom ekonomskom krizom, a manje bogatije (često fiskalno odgovornije). Više je implikacija RRF-a i nevidene razine solidarnosti između država članica: a) to je politički odgovor na centrifugalne silnice, potencijalnu novu segmentaciju u EU-u, jer se bogati Sjever protivio zahtjevima siromašnog Juga, jako ovisnog o najviše pogođenom turističkom sektoru; b) dokaz je prednosti pripadnosti EU klubu, jer je snažan EU²⁹ s najvišim investicijskim kreditnim rejtingom AAA dobio povoljne uvjete zaduživanja na tržištu; c) ojačao je međuinstitucionalnu suradnju u EU: EK je predložio, no EP je odigrao veliku ulogu u usvajanju RRF-a, a imat će i ključnu ulogu u provedbi, jer se EK obvezao dostavljati redovita izvješća o napretku i nadzoru i d) otvorio je put razvoju centraliziranih fiskalnih kapaciteta EU za vraćanje zajedničkog duga, jer je nadnacionalna pomoć zamijenila nacionalne financijske pakete pomoći. RRF je pokazao da EU može funkcionirati kao zajednica i podigao očekivanja o prelijevanja integracije na nova područja, na kojima je suradnja između država članica suboptimalna kao što je to na fiskalnom području.

Netržišni odgovori kao znak novog, više strateškog identiteta EU-a

EU kao pilot projekt nadnacionalizma, u koji se krenulo zbog tragičnog iskustva sukoba između nacionalnih država u Drugom svjetskom ratu, bio je prijemčiv za model neoliberalnog kapitalizma, a globalizacija temeljena na uklanjanju trgovinskih barijera, harmonizaciji regulacije i uspostavi globalnih lanaca opskrbe dodatno je doprinijela slabljenju uloge nacionalne države u ekonomiji. U EU-u se, u skladu s neoliberalnom dogmom iz 1980-ih o prevlasti tržišta nad državom, miješanje države u ekonomiju smatralo obilježjem kroni kapitalizma ili autoritarizma. Tu je dogmu načela najprije financijska kriza 2008. godine (ispripletenost financijskih sustava, do tada smatrana temeljem sigurnosti i globalnog prosperiteta, postala je ključan izvor rizika, razlog zbog kojeg se lokalna kriza proširila globalno), a zatim je u EU dovedena u pitanje nakon ukrajinske plinske krize i ponovno nakon krize COVID-19. Ova je posljednja posebno ukazala na naličje međunarodne ekonomske

28 U lipnju 2021. izdana je prva 10-godišnja euroobveznica u vrijednosti od 20 milijardi eura, a u planu je zaduživanje do 2026. godine (u 2021. u vrijednosti od 80 milijardi eura) kako bi se pokrile donacije i krediti potrebni vladama država članica EU-a za jačanje oporavka.

29 Euro je u svibnju 2021. postao najtraženija valuta u prekograničnim plaćanjima, preskočivši dolar.

međuovisnosti i globalizacije³⁰: zbog zatvaranja i blokiranja izvoza, a ne samo zbog velike potražnje, prekinuta je opskrba medicinskim (polu) proizvodima, proizvodnja nekih vrsta roba i javile su se nestašice. Nacionalni suverenitet i samodostatnost postale su vodeće snage u međunarodnim ekonomskim odnosima, što je dovelo do krize neoliberalnog kapitalizma, jer se a) činilo da u kriznim situacijama jedino nacionalna država može ponuditi rješenje u situaciji kada nije bilo zajedničkog globalnog ni nadnacionalnog (na razini EU-a) odgovora, pa su nacionalni interesi preuzeli primat nad solidarnosti, i b) shvatilo da zaštita općih, javnih interesa ne smije biti prepuštena isključivo privatnim finansijskim poduzećima, nego traži snažnu ulogu države (EU kao paradržave).

Političko-ekonomska organizacija EU-a, nadnacionalne integracije sazdane na temeljima liberalne demokracije i slobodnotržišne ekonomije, snažno je utjecala na odgovore EU-a na plinsku i COVID-19 krizu. Vezano uz plinsku trgovinu EU je bio uvjeren da su kompetitivna tržišta i „neovisna“ regulacija najbolja zaštita od nepredvidivih i previsokih cijena i zlorabe opskrbe u političke svrhe, a da je sigurnost zagwarantirana suradnjom. Stoga je ruski monopol na opskrbu plinom nastojao dokinuti liberalno-tržišnim i isključivo ekonomskim mjerama: liberalizacijom tržišta, eksternalizacijom tržišnih normi, inzistiranjem na spot tržišnim transakcijama i razdvajanjem vlasništva nad proizvodnjom i transportom od trgovine i distribucije plina. Kada je počeo uvidati da slobodnotržišne mjere nisu djelotvorne, počeo je odgovarati neliberalnim ekonomskim mjerama, direktnom intervencijom na tržište, npr. odabirući novi uvozni pravac prema netržišnom kriteriju ili potičući ulaganje s nacionalne i EU razine u redundantne infrastrukturne projekte. Međutim, geopolitički usmjerene aktivnosti RF-a dovele su do napetosti između zahtjeva za povećanjem učinkovitosti i zahtjeva za smanjenjem realne ili potencijalne osjetljivosti i ranjivosti kao posljedice asimetrične međuovisnosti, između aktivnosti tržišta i aktivnosti države, i tražile su odgovore orijentirane na sigurnost. Stoga se EK, čuvar europskih ugovora kao ishodišta liberalno-ekonomskog identiteta EU i najveći zagovornik tržišnog pristupa, protivno svom identitetu postupno prilagodio političkom okviru koji je trgovini dao RF, usporedno napredujući prema supranacionalnim ovlastima na energetskom području i donoseći politički motivirane odluke.

30 Globalizaciju u ekonomskom smislu odlikuje fragmentirana, prekogranična, specijalizirana, *just-in-time* proizvodnja, temeljena isključivo na ekonomskoj logici niskog troška i imperativu kompetitivnosti i komercijalne uspješnosti poduzeća, što otežava supstituciju i stvara izuzetnu ranjivost na šokove u opskrbi, koji dovode do lančane reakcije duž cijelog lanca opskrbe.

Kako bi ustanovili je li neko ekonomsko pitanje politizirano, ključno je istražiti postupa li se s njim u skladu s konceptom ekonomske dobiti (cilj je korištenje domaćih resursa za maksimizaciju dobiti ili nadoknada limitiranih domaćih resursa uz što manji trošak) i je li ojačala uloga države (protodržave) u odnosu na tržište. Politizirajući akter pristaje na kratkoročne ekonomske gubitke kako bi realizirao dugoročne sigurnosne ciljeve – ojačao političku moć odnosno izbjegao još veću ekonomsku odnosno političku ranjivost. RF tako ulaže u neprofitabilne plinske infrastrukturne projekte radi veće nazočnosti i veće ovisnosti EU-a, a svjestan da to nije komercijalna cijena cjepivo prodaje za 10 dolara. EU je pak ekonomskoj (u slučaju plina i ekološkoj, a cjeviva i zdravstvenoj) perspektivi dodao sigurnosnu, koja obično podrazumijeva izuzetno neprofitabilne i dugotrajne aktivnosti i barem kratkoročno manje ekonomske (i zdravstvene) učinkovitosti. To je odavno samorazumljivo kada je riječ o naoružanju, pa čak i nafti koja služi za pogon vojne mašinerije, jer se to uklapa u tradicionalno shvaćanje sigurnosti kao obrane od napada, no, manje je razumljivo kada je riječ o plinu, a posebno o cjevivu, kojima u EU trguju privatna poduzeća. Stoga je u cilju postizanja ravnoteže između sigurnosti i ekonomske učinkovitosti postala neophodna uloga nacionalnih vlada, odnosno EU razine kroz podršku i poticaje privatnim kritičnim industrijama i infrastrukturi u izgradnji otpornosti i redundancije. EU je postupno „vratio državu u igru“ i skepticizam prema principima temeljenima na tržištu, što je rezultiralo „povlačenjem liberalne paradigme“ (Goldthau, 2013: 3) u korist više geopolitičkog identiteta: zagovara izgradnju ekonomski neučinkovitih LNG terminala kako bi smanjio ovisnost o ruskom kopnenom plinu, a donio je i Uredbu o kontroli stranih ulaganja (EU, 2019) s ciljem njihova suzbijanja u slučaju da imaju političku pozadinu – u obrazloženju Uredbe EK je izrijekom naveo da je riječ o ulaganjima državnih poduzeća iz Kine, RF-a i UAE-a (ECPR, 2019).

I u trgovini cjevivima EU koristi metode nespojive sa svojim izvorno liberalno-ekonomskim identitetom. Udruživanje uvoznika za zajedničku nabavu cjeviva predstavlja svojevrsni kartel, a iako je EU ustvari htio prevenirati izvoz iz poduzeća od kojih je naručio i unaprijed financirao doze u druge napredne države ukoliko ne isporuče ono što su obećala³¹, tzv. mehanizam transparentosti pri izvozu cjeviva iz EU-a nespojiv je sa slobodnim tržištem, a još manje razmišljanja o zabrani izvoza³². U odnosu na RF, EU provodi aktivnosti izrazito i isključivo

31 Primjerice, do kraja ožujka 2021. u EU-u je potrošeno oko 60 milijuna doza, a iz EU-a izvezeno 77 milijuna doza, pa je tako u Veliku Britaniju izvezeno 11 milijuna doza, a u obrnutom smjeru ništa.

32 Velika Britanija i WHO su optužili EU za „cjevivni nacionalizam“, a bivši je predsjednik EK-a Juncker upozorio da prijetnje zabranom izvoza mogu uzrokovati „velike

antitržišnog karaktera: isključio je RF iz pregovora o opskrbi cjepivom, a EMA još nije izdala odobrenje za registraciju Sputnjika V, iako je RDIF podnio zahtjev još u prosincu 2020. i ponudio isporuku 100 milijuna doza.³³ Također, EK, koja u ime država članica EU ugovara kolektivnu, no nema mandat zabraniti individualnu kupnju cjepiva, zabranio je usprkos zajedničkom tržištu EU preprodaju individualno ugovorenog cjepiva drugim državama članicama. EU k tome javno odašilje poruke protiv ruskog cjepiva: primjerice, direktorica Uprave EMA-a Wirthumer-Hoche ne zna je li Sputnjik V sigurno i učinkovito cjepivo, a njegovo korištenje u nekim europskim državama usporedila je s ruskim ruletom (AFP, 2021), dok je von der Leyen (2021) optužila RF da „izvozeći milijune doza Sputnjika V žrtvuje vlastito stanovništvo“, što je Misija RF-a pri EU-u nazvala „neutemeljenim i neprihvatljivim politiziranjem pitanja cjepiva“ (TASS, 2021).

RF je nakon ukrajinske krize 2014. postao suparnik, sistemski konkurent EU-u, koji nije „mogao biti više tretiran ili smatran strateškim partnerom“ (EP, 2015). U EU-u opskrba iz RF-a od komercijalnog odnosa temeljenog na ekonomskoj dobiti postala je političko-sigurnosni problem: na ruski plin i cjepivo, iako su jeftiniji od alternativa, a k tome plin dostupniji, a cjepivo učinkovitije i lakše za održavanje, EU gleda kroz naočale hibridne prijetnje.³⁴ Kada je riječ o plinskoj trgovini, EU iz ekonomskih razloga nastoji zadržati trgovinski odnos s RF-om, dok se poučena učincima te trgovine ne upušta u trgovinu cjepivom. Eliminirati neki vanjskotrgovinski odnos može se samodostatnošću, što nije moguće u slučaju plina, pa ni cjepiva (osim eventualno potpunom renacionalizacijom proizvodnje), ili diverzifikacijom opskrbe, što je u slučaju plina teško ostvarivo, a u slučaju cjepiva ostvarivo, no, u oba je slučaja povezano s visokim ekonomskim troškom i iz ekonomske perspektive neisplativo. To što EU pod svaku cijenu nastoji eliminirati trgovinu cjepivima s RF-om ukazuje na to da je postalo važno čije je cjepivo,

reputacijske štete“ za EU kao najvećeg svjetskog zaštitnika slobodne trgovine (BBC, 2021).

33 Dok je direktor RDIF-a Dmitrijev izrazio nadu da u proceduri odobrenja Sputnjika V „neće biti političkih argumenata, nego će se argumentirati na temelju činjenica“ (Stošić, 2021), reakcija čelnika ruske obavještajne službe SVR Sergeja Nariškina bila je oštra - to što su „hodnici moći u Bruxellesu“ zaustavili registraciju Sputnjika V nazvao je nemoralnim (TASS, 2021a).

34 Voditelj Ureda Marshall zaklade u Varšavi Michael Baranowski drži da rusko brzo odobrenje Sputnjika V, njegovo online propagiranje i brižno odabrane destinacije ukazuju na rusku strategiju, koja je „dio točno iste igre koja dijeli Zapad, koju smo već vidjeli u ruskom korištenju vojne sile, kibernetičke sigurnosti i energetske sigurnosti“ (The Guardian, 2021). S druge strane, ruski ministar vanjskih poslova Lavrov je protivljenje nekih država članica EU izgradnji plinovoda Sjeverni tok (koji će EU učiniti još ovisnijom o ruskom plinu), kao i EMA-ino neodobranje ruskog cjepiva nazvao „rusofobijom“.

kao što je prethodno postalo važno čiji je plin, i upućuje na politizaciju vanjskotrgovinskog odnosa na strani EU-a.

Vežano uz plin, Rezolucija EP-a izrijekom navodi da „diverzifikacija podrazumijeva neruske izvore“ (EP, 2012), a izjave nacionalnih i lidera EU-a ukazuju na percepciju ruskog cjepiva kao prijjetnje:

Kriza COVID-19 „nije samo zdravstveno-politička tragedija, nego geopolitički izazov. U taj vakuum uskaču Rusija i Kina sa svojim cjepivima. Oni očekuju od toga dugoročne prednosti. To bi moglo daleko u budućnosti **promijeniti odnose snaga**.“

njemački predsjednik F.-W. Steinmeier (2021)

Zapad je suočen s „**novim svjetskim ratom**“, „eskalirajućim ratom cjepiva“ ...

francuski predsjednik E. Macron (Felix, 2021)

„... postoje geopolitički događaji i tržišne podvale koje koriste naši kolege Rusi kako bi pokazali da su prisutni u EU-u. ... Ne budite naivni, (oni koriste) **strategiju podjele** u EU-u...“

francuski državni tajnik za europsku politiku
Clement Beaune (Laurent, 2021)

Rusko cjepivo je „više instrument **propagande i agresivne diplomacije** nego solidarnosti i pomoći“.

francuski ministar vanjskih poslova Jean-Yves Le Drian
(The Guardian, 2021)

Rusko cjepivo je „**oružje koje dijeli i vlada**“.

litavska premijerka Ingrida Simonyte (Higgins, 2021)

Kako je tijekom pandemije, prema istraživanju EFCR-a (Dennison, 2021a), porastao gubitak povjerenja građana EU-a u institucije EU-a, europski vođe su osjetili potrebu „oživjeti projekt (EU)“ te u tom cilju dodatno osnažiti supranacionalnost, osposobiti EU za zajedničke odgovore i „afirmirati Uniju kao globalnu silu“ (Dennison, 2021). U Zajedničkom su priopćenju visoki povjerenik EU-a Borrell i Vijeće EU-a (EC, 2021) zagovarali jačanje doprinosa EU-a multilateralizmu temeljnom na pravilima i iznijeli novo viđenje uloge EU-a na međunarodnoj pozornici kroz više koherentnosti, jedinstva i solidarnosti kako između EU institucija, tako i država članica.

Kada EU ovisi o opskrbi izvana (plinom, cjepivom) EK bi, kako bi se umanjila nekoherentnost perspektiva i suzbila borba za moć između institucija EU i između država članica, uz kompetencije za vanjsku trgovinu trebao imati i kompetencije za vanjsku politiku. Kako sposobnost djelovanja EU-a u nekim politikama (energetskoj, zdravstvenoj,

vanjskoj i sigurnosnoj) najviše ograničava princip sporog konsenzualnog međuvladinog odlučivanja, što RF nastoji iskoristiti pokušavajući preko pojedinih država članica EU-a utjecati na vanjsku politiku EU-a, pandemija je novi snažan poticaj za oblikovanje EU-a koji će „govoriti jednim glasom“. Takav EU će odluke u zajedničkoj vanjskoj i sigurnosnoj politici (ZVSP) donositi primjenom načela kvalificirane većine (metodom Zajednice), što će omogućiti da zauzme „jasniji i bolje artikulirani strateški pristup“. EU je, svjestan „geopolitike 21. stoljeća“ i prevlasti politike moći, već 2019. najavio „geopolitičku Komisiju“ (Von der Leyen, 2019), što ukazuje na to da će u ZVSP zagovarati manje normativan, a više realističan pristup, orijentiran na interes. Znakovita je u tom smislu Borrellova izjava da „Europljani moraju „vidjeti svijet kakav jest, a ne kakav su se nadali da jest ... svijet geopolitičkog nadmetanja, ... (koji) pojačano karakterizira sirova politika moći ... (i u kojem su) ... ekonomski i drugi interesi militarizirani ... (EU) mora ponovno naučiti jezik moći...“ (EWB, 2020).

Globalna strategija EU-a iz 2016. uvela je pojam „europske strateške autonomije (ESA)“, o kojoj se već duže vrijeme raspravlja u EV-u, EP-u, EEAS-u, a krize kao vanjski *inputi* su dodatno ukazale da EU u njezinu osiguranju treba nove kapacitete. Strateška autonomija EU-a, drži francuski analitičar Corentin Brustlein, „zahtijeva sposobnost nametanja vizije svoje uloge u susjedstvu i na svjetskoj pozornici, identifikiranja poželjnih političkih ciljeva, kao i vješte implementacije planova namijenjenih njihovu postizanju, uključujući upotrebu vojne snage“ (Franke i Varma, 2019). ESA ipak nije u prvom redu obrambeni projekt, nego podrazumijeva sposobnost slobodnog odlučivanja i djelovanja u međuovisnom svijetu kako EU ne bi bio samo bojišnica u geopolitičkim nadmetanjima, nego strateški akter. Kako bi mogao štititi zajedničke interese i vrijednosti EU mora imati volju i kapacitet raditi izbore, biti suverena sila, pa se ESA može poistovjetiti sa strateškim suverenitetom EU-a. „Europa mora uzeti svoje strateške interese u svoje ruke kako bi osigurala suverenitet, koji je postao zajednička potreba. U svijetu u kojem otvrdnjava ravnoteža moći između blokova, utrka za autonomiju i moć je u punom zamahu.“ (EC, 2020).

Prepreka za ESA-u mogu biti različite strateške kulture država članica i povremeno različita geopolitička gledišta. Jedan je od njezinih preduvjeta, i to je ono što je predmet ovog rada, ako ne autonomija u proizvodnji određene robe, a ono barem što manja ovisnost o opskrbi izvana zbog učinka prelijevanja vanjskotrgovinskih na vanjskopolitičke odnose. To što EU, usprkos tomu što ga je zajedničko unutarnje tržište učinilo neovisnim o mnogim proizvodima i uslugama, i nadalje ovisi o opskrbi nekim kritičnim robama iz trećih država, o jednom ili limi-

tiranom broju opskrbljivača izvan EU-a, povećava stupanj ranjivosti zbog ovisnosti. EU je ovisan o uvozu određenih materijala ili sastojaka koje ugrađuje u svoje proizvode (primjerice, o aktivnim sastojcima koji se koriste u proizvodnji lijekova protiv bolova ili o rijetkim zemljinim elementima neophodnima u visokotehnološkim i digitalnim proizvodima), a posebno je zabrinjavajuće što je prilično ovisan o uvozu dva proizvoda, plinu i cjepivu, jer RF trgovinu njima koristi u politici moći.

Kada je uvidio da iz komercijalnih odnosa proizlaze sigurnosni izazovi, EU je shvatio da mora limitirati ovisnost o vanjskim opskrbljivačima strateškom robom kako bi postao manje ranjiv i sigurniji³⁵. Stoga je EK u svibnju 2021. ažurirao industrijsku strategiju kako bi utvrdio i posljedično smanjio ovisnost EU-a o trećim državama (EC, 2021a) – utvrđena je jaka ovisnost o uvozu 137 proizvoda koji čine 6% uvoza, između ostalog sirovina (poput plina) i sastojaka za farmaceutsku industriju³⁶. Prema Bretonu (EC, 2020), „došlo je vrijeme da vratimo zajedničku inicijativu“, jer je „Europa, mobilizirana oko velikih projekata razvijenih u suradnji, u prošlosti demonstrirala da ima kapacitet igrati vodeću ulogu na svjetskoj pozornici“.

Zaključak

Ovaj je rad ponovno osvijestio međudjelovanje ekonomskih i geopolitičkih snaga radi utjecanja na događanja u svijetu. Na primjeru trgovine plinom i cjepivom između RF-a i EU-a potvrđene su realističke tvrdnje da trgovinski odnosi kriju u sebi ovisnost, što i u nekonfliktnoj situaciji manje ovisan akter u odnosu može koristiti za jačanje ekonomske i političke moći, tvrde ili meke. Istraživanje je pokazalo da je EU uslijed opskrbnih šokova postao nesigurna zbog ovisnosti o uvozu plina iz RF-a, koji osjećaj nesigurnosti dodatno pojačava informativno-propagandnim aktivnostima. To je u vanjskotrgovinskom odnosu između EU-a i RF-a fokus pomaknulo s ekonomske na sigurnosnu perspektivu. Ta je perspektiva razlog što se u EU-u nisu vodile ekonomske, nego si-

35 Francuski je predsjednik Macron, primjerice, upozorio da „agresivna politika tih režima (RF i Kine, op.a.)“ ukazuje na to da EU „treba suverenitet u tom pitanju ... mora biti sposoban sam proizvoditi cjepivo“ (Felix, 2021).

36 Detaljno je u analizirano 5200 proizvoda koji se uvoze u EU, a u osjetljivu robu, uz plin i farmaceutske proizvode, spadaju i drugi proizvodi bitni za potporu zelenoj i digitalnoj transformaciji. Također, utvrđeno je da je u slučaju 34 proizvoda, što čini 0,6% uvoza, ovisnost još osjetljivija jer je mala mogućnost daljnje diverzifikacije i zamjene proizvodnjom u EU-u. EK je predstavio rezultate i šest dubinskih studija na temu sirovina, baterija, aktivnih sastojaka u farmaceutskim proizvodima, vodika, poluvodiča te tehnologija računarstva u oblaku i najsuvremenijih tehnologija, u kojima su detaljnije utvrđene strateške ovisnosti i njihov utjecaj.

gurnosne rasprave o potencijalnoj trgovini cjepivima s RF-om i što se EU nije upustio u novi vanjskotrgovinski odnos s RF-om.

EU želi postići strateški suverenitet koji pretpostavlja postojanje kapaciteta, sposobnosti i volje da se rade izbori koji štite zajedničke (EU) interese i vrijednosti. Stoga EU, kada nije moguća samodostatnost, nastoji racionalno procijeniti svoju ovisnost o vanjskoj opskrbi, osobito kada je riječ o strateškim dobrima. EU se odmaknuo od analize korisnosti međuovisnosti prema geopolitički informiranoj procjeni sigurnosti opskrbe, od njezina sagledavanja isključivo iz liberalno-tržišne perspektive prema onoj realističko-političkoj, želeći limitirati ranjivost i izbjeći opskrbne šokove uslijed restrikcija ili politizacije vanjske trgovine.

Kada je riječ o oskudnoj robi kao što su plin i cjepivo, rješenje često ne može biti interventni uvoz, čak i ako se zanemari njegova ekonomska neučinkovitost, pa se različitim rješenjima usmjerenima na stvaranje više otpornosti moraju ublažiti opskrbni šokovi ili onima usmjerenima na sigurnost limitirati ranjivost izazvanu ovisnošću. Kao kompenzaciju za pojačanu otpornost odnosno sigurnost opskrbe ta rješenja stvaraju dodatni trošak i, kako poduzeća posluju na tržišnoj logici koja od njih traži komercijalno uspješno poslovanje i nemaju poticaj za njihovu implementaciju, postaju pitanje države. Naime, perspektive otpornosti i sigurnosti nisu nužno kompatibilne s komercijalnom perspektivom te traže kolektivnu akciju kroz javne politike na nacionalnoj odnosno EU razini, kao i državne odnosno EU poticaje (npr. plinskoj infrastrukturi odnosno farmaceutskoj industriji).

Krize povezane s opskrbom plinom odnosno cjepivom imale su dvostruki učinak na EU: integrativan, pa je ojačalo akterstvo EU-a na novim područjima, i identitetski, jer je EU liberalno-ekonomsku perspektivu gledanja na svijet zamijenio realističko-političkom. U tu se perspektivu uklapaju i protekcionističke mjere, poput zaštite strateške domaće industrije u skladu s Direktivom EU-a o provjeri stranih investicija, s tim da na traženje Njemačke provjeri ne podliježu više samo one investicije koje predstavljaju „direktnu prijetnju“, nego i one koje predstavljaju „moguću ugrozu“ javne sigurnosti i društvenog sustava. EU mora razviti sposobnosti za učinkovito suzbijanje suvremenih izazova, a kako bi postigao gospodarsku, zdravstvenu, energetska i druge vrste sigurnosti čiji izostanak može ugroziti vanjskopolitičku autonomiju EU-a. To ukazuje na potrebu da EU postane i sigurnosna unija, no ne isključivo iz obrambene perspektive, jer se sukobi danas sve više vode kroz samodostatnost ili ovisnost o uvozu, monopol nad rijetkim elementima, a prati ih infodemija, pandemija dezinformacija.

Jelena Radić Đozić*

The gas and vaccine trade in power politics

58

SUMMARY: The Russian Federation is using gas trade as an instrument of hard power in its relations with the EU, whereas trying to use the vaccine trade as an instrument of soft power. The preconditions that allow the use of those two trade relations in the power politics are the kind of commodity, and even more the relation of dependence. While in establishing gas trade with Russia, the EU has neglected the possibility of the foreign trade relationship becoming an instrument of strengthening national power and including security externalities, it does not want to start the vaccine trade with Russia. The fact that securing the supply of certain goods has become an integral part of foreign and security policy indicates a change in the EU's liberal-economic identity into realistic-political one and the EU's desire to build and preserve strategic autonomy and sovereign action in international relations.

KEYWORDS: the EU, the Russian Federation, foreign trade, power politics, gas, vaccine

* Jelena Radić Đozić, PhD, independent researcher. E-MAIL: jelenaradicdj@gmail.com.

Literatura

- AFP. 2021. *EU medical official warns of Sputnik jab 'Russian roulette'*. France 24. 08.03.2021. <https://www.france24.com/en/live-news/20210308-eu-medical-official-warns-of-sputnik-jab-russian-roulette> (11.3.2021.)
- Balducci, Ludovica. 2021. From Russia with Love - Italy and the geopolitics of COVID-19. *Per Concordiam* (11), 1: 10-15.
- BBC. 2020. *EU's 'moment of truth' as leaders seek Covid funding deal*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53429064> (25.4.2021.)
- BBC. 2021. Coronavirus: EU stops short of vaccine export ban. <https://www.bbc.com/news/world-europe-56529868> (25. 5. 2021.)
- Biočina, M. 2008. *Putin je u lipnju Hrvatskoj nudio plinovod*. Nacional. 29.01.2008. <http://arhiva.nacional.hr/clanak/42229/putin-je-u-lipnju-hrvatskoj-nudio-plinovod> (17.5.2019.)
- BP. 2019. *BP Statistical Review 68th edition*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (07.2.2019.)
- Brun, Itai, Gat, Yael. 2020. The Corona Crisis and Israel's National Security. *INSS Insight*, 1274: 1-6.
- Burić, B. D. 2016. Mali među velikima. *Republika* (1) HRT.
- Cañete, Miguel A. 2016. *Speech by Commissioner Miguel Arias Cañete at the Security of Supply Package Press Conference*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_16_326 (12.6.2019.)
- Dennison, S. 2021. *After the Pandemic, the EU Must Prove Its Worth*. Foreign Policy. 09.06.2021. <https://foreignpolicy.com/2021/06/09/pandemic-european-union-global-power-revival/> (2.8.2021.)
- Dennison, S. 2021a. *EU mora u akciju kao globalni igrač, prije nego što građani izgube vjeru*. Večernji list. 11.06.2021. <https://www.vecernji.hr/premium/eu-mora-u-akciju-kao-globalni-igrac-prije-nego-sto-gradani-izgube-vjeru-1499549> (11.8.2021.)
- Der Tagesspiegel. 2021. *Bei der Bestellung der Impfstoffe wurden Fehler gemacht*. <https://www.tagesspiegel.de/politik/eu-kommissionsvize-timmermans-bei-der-bestellung-der-impfstoffe-wurden-fehler-gemacht/27002520.html> (28.5.2021.)
- Diab, H. H. 2021. *Ruski veleposlanik: Ako ga zatraži, Hrvatska će dobiti rusko cjepivo*. Večernji list. 01.02.2021. <https://www.vecernji.hr/vijesti/ruski-veleposlanik-ako-ga-zatrazi-hrvatska-ce-dobiti-rusko-cjepivo-1465277> (14.3.2021.)
- Dunaevski, I. 2020. *Киты для России - Какие обновления необходимы внешней политике РФ в изменившемся мире?* Российская газета. 23.04.2020. <https://rg.ru/2020/04/23/kak-rossii-sygrat-pozitivnuui-rol-v-novom-mire-posle-koronavirusa.html> (15.3.2021.)
- EC. 2020. *Europe: The Keys To Sovereignty*. https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/breton/announcements/europe-keys-sovereignty_en (14.3.2021.)
- EC. 2021. *Joint Communication to the European Parliament and the Council*.

- https://eeas.europa.eu/sites/default/files/en_strategy_on_strengthening_the_eus_contribution_to_rules-based_multilateralism.pdf (14.3.2021.)
- EC, 2021a. Updating the 2020 Industrial Strategy: towards a stronger Single Market for Europe's recovery. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/ip_21_1884 (15.5.2021.)
- ECPR. 2019. Foreign direct investment report: continuous rise of foreign ownership of European companies in key sectors. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1668 (27.9.2019.)
- EEAS. (n.d.). EUvsDisinfo. About. <https://euvsdisinfo.eu/about/> (3.8.2021.)
- EEAS. 2021. Special Report Update: Short assessment of narratives and disinformation around the covid-19 pandemic (update December 2020 - April 2021). <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic-update-december-2020-april-2021/> (2.8.2021.)
- EP. 2012. European Parliament Resolution on Engaging in energy policy cooperation with partners beyond our borders: A strategic approach to secure, sustainable and competitive energy supply. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52012IP0238> (29.9.2018.)
- EP. 2015. State of EU-Russia relations. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0225_EN.html?redirect (30.4.2018.)
- ES RF. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года. <https://rg.ru/2003/09/30/energeticheskajastrategija.html> (21.7.2018.)
- EU. 2019. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R0452> (25.3.2019.)
- Euronews. 2021. *EU begins legal action against AstraZeneca over 'breach of contract'*. <https://www.euronews.com/2021/04/26/eu-begins-legal-action-against-aztrazeneca-over-breach-of-contract> (30.4.2021.)
- EWB. 2020. *Borrell: It is funny how only China receives billboards of gratitude in Serbia*. <https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/21/borrell-it-is-funny-how-only-china-receives-billboards-of-gratitude-in-serbia/> (18.3.2021.)
- Expats.cz. 2021. *Deputy PM Hamáček denies plan to cover up Vrbětice scandal in exchange for Sputnik vaccine*. <https://www.expats.cz/czech-news/article/deputy-pm-hamacek-denies-plan-cover-up-vrbetice-scandal-in-exchange-for-sputnik-vaccine> (2.8.2021.)
- Felix, A. 2021. *West on brink of vaccine 'world war' as Putin 'weaponizes' Sputnik V jab to 'attack' the EU, warns Macron*. The Sun, 26. 03. 2021. <https://www.thesun.co.uk/news/14467598/vaccine-world-war-putin-weaponize-sputnik-v-macron/> (28. 3. 2021.)

- FPC RF. 2000. *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (28.4.2019.)
- Franke, Ulrike. Varma, Tara. 2019. Independence play: Europe's pursuit of strategic autonomy. https://ecfr.eu/special/independence_play_europes_pursuit_of_strategic_autonomy/ (21.3.2021.)
- Gerasimov, Valerij (Герасимов, Валерий). 2013. Новые вызовы требуют переосмысления форм и способов ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер*. 8 (476).
- Goldthau, Andreas. 2013. Introduction: Key Dimensions of Global Energy Policy, u: Goldthau, A. (ed.): *The Handbook of Global Energy Policy*. UK: John Wiley&Sons Ltd. Pp. 1-12.
- Hajdu, Dominika, Klinogva, Katarina, Sawiris, Miroslava, Milo, Daniel. 2020. *GLOBSEC Trends 2020: Central Europe, Eastern Europe and Western Balkans at the Times of Pandemic*. Bratislava: Globsec.
- Higgins, A. 2021. *Russian Attempts to Expand Sputnik Vaccine Set Off Discord in Europe*. The New York Times. 02.05.2021. <https://www.nytimes.com/2021/05/02/world/europe/russia-slovakia-europe-coronavirus-sputnik-vaccine.html> (23.5.2021.)
- Hirschman, Albert O. 1980. *National Power and the Structure of Foreign Trade*. Reprinted and Expanded Edition. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Holsti, Kalevi J. 1964. The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background* (4), 7: 179-194.
- Högselius Per, Åberg Anna, Kaijser Arne. 2013. Natural Gas in Cold War Europe: The Making of a Critical Infrastructure, u: Högselius, P., Hommels, A., Kaijser, A., van der Vleuten, E. (eds.): *The Making of Europe's Critical Infrastructure*. London: Palgrave Macmillan. Pp. 27-61.
- Johnson, Olga. 2016. *The Concept of Energy Security: Implications of EU-Russia Energy Relations, 2004-2012* (neobjavljena doktorska disertacija). Leeds: The University of Leeds. School of Politics and International Studies.
- Jones, Ian. Roy, Polly. 2021. Sputnik V COVID-19 vaccine candidate appears safe and effective. *The Lancet* (397), 10275: 642-3.
- Kester, Johannes. 2018. *The Politics of Energy Security: Critical Security Studies, New Materialism and Governmentality*. Oxon, New York: Routledge.
- Kolodziej, Edward. A. 2004. *Security and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laurent, P. 2021. *COVID: Russian Sputnik V Vaccine not to be approved before late June*, *Clément Beaune Says*. Sortir Paris. 01.04.2021. <https://www.sortiraparis.com/news/coronavirus/articles/241516-covid-russian-sputnik-v-vaccine-not-to-be-approved-before-late-june-clement-beau/lang/en> (15.4.2021.)
- Lucas, Edward. 2008. *The New Cold War – How the Kremlin Menaces both Russia and the West*. London: Bloomsbury.
- Europsko vijeće. 2021. A word from President Michel.

- <https://www.consilium.europa.eu/hr/european-council/president/news/2021/03/09/20210309-pec-newsletter-6-vaccines/> (12.6.2021.)
- Milojević, L. 2020. *Lažne vesti o koroni u Rusiji preplavile Evropu*. Sputnik Srbija. 13. 04 2020. <https://rs-lat.sputniknews.com/20200413/lazne-vesti-o-koroni-u-rusiji-preplavile-evropu-1122338759.html> (23.02.2021.)
- Morgan, Patrick. 2010. Sigurnost u međunarodnoj politici: tradicionalni pristupi, u: Collins, A. (ur.) *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura. Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Zagreb. str. 29-52
- Nye, Joseph S. 2012. *Budućnost moći*. Zagreb: MATE d.o.o.
- OWD (Our World in Data). 2021. *Share of people vaccinated against COVID-19*. 21.08.2021. <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country> (21.8.2021.)
- Palokaj, A. 2021. *Koliki su izgledi da nam se članice Europske unije smiluju?* Jutarnji list. 27.03.2021. [https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/koliki-su-izgledi-da-nam-se-clanice-europske-unije-smiluju-15061322_\(11.5.2021.\)](https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/koliki-su-izgledi-da-nam-se-clanice-europske-unije-smiluju-15061322_(11.5.2021.))
- Ratti, F., Verhofstadt, G. et al. 2020. *By surrendering to autocracy in the fight against COVID-19, Hungary poisons European ideals*. Euractiv. 20.04.2020. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/opinion/by-surrendering-to-autocracy-in-the-fight-against-covid-19-hungary-poisons-european-ideals/> (23.3.2021.)
- Sawers, John. 2021. *A New World of Global Security: A Briefing with Sir John Sawers*. The Cipher Brief. 17.02.2021. <https://www.thecipherbrief.com/a-new-world-of-global-security-a-briefing-with-sir-john-sawers> (2.8.2021.)
- Shipilin, P. 2020. *Мировая коронавирусная война*. Livejournal. 12.04.2020. <https://pavel-shipilin.livejournal.com/1065678.html> (14.3.2021.)
- Som, V. 2021. *On Sputnik V For India, Price Issues - AstraZeneca Price Too Low, Says Maker*. NDTV. 13.04.2021. <https://www.ndtv.com/india-news/sputnik-v-cleared-but-price-isnt-big-sticking-point-2412574> (23.7.2021.)
- Steinmeier, Frank-Walter. 2021. *Interview mit der Tageszeitung Rheinische Post*. Der Bundespräsident. 06.02.2021. <https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Interviews/2021/210206-Interview-Rheinische-Post.html> (23.4.2021.)
- Stošić, P. 2020. *Hoće li korona dokrajčiti Europsku uniju?* Index. hr. 22.04.2020. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hoce-li-korona-dokrajciti-europsku-uniju/2175134.aspx> (28.3.2021.)
- Stošić, P. 2021. *Prekid cijepljenja AstraZenecom u EU - politička igra ili opravdani oprez?* Index. hr. 18.03.2021. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/je-li-drama-oko-astrazenece-zapravo-politicka-igra-zemlje-se-osjecaju-izigranima/2261781.aspx> (28.3.2021.)
- TASS. 2021. *Brussels resorts to 'deplorable' politicization of vaccine supply issue - Russian mission*. <https://tass.com/politics/1258347> (2.8.2021.)

- TASS. 2021a. *Signals from EU corridors of power put the brake on Sputnik V registration — intel chief*. <https://tass.com/politics/1291493>(2.8.2021.)
- The Guardian. 2021. *Is Russia's Covid vaccine anything more than a political weapon?* <https://www.theguardian.com/society/2021/apr/30/is-russias-covid-vaccine-anything-more-than-a-political-weapon-sputnik-v> (18.5.2021.)
- Trkanjec, Ž. 2021. *Najveće suparništvo 21. stoljeća: Bivši šef MI6 precizno je definirao odnos Kine prema Zapadu*. Jutarnji list. 27.02.2021. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/najvece-suparnistvo-21-stoljeca-bivsi-sef-mi6-precizno-je-definirao-odnos-kine-prema-zapadu-15054031> (4.4.2021.)
- Van Rompuy. 2011. *The great challenges for the European Union. Speech by Herman Van Rompuy, President of the European Council at Warsaw University*. <http://www.consilium.europa.eu/media/27147/118874.pdf> (5.7.2016.)
- Vlahutin, R. 2020. *Svijet nakon pandemije*. Jutarnji list. 07.05.2020. <https://www.jutarnji.hr/globus/politika/eu-se-mora-ponasati-kao-strateski-suverenasila-10283125> (3.4.2021.)
- Von der Leyen, U. 2019. *The von der Leyen Commission: for a Union that strives for more*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_5542 (15.1.2020.)
- Von der Leyen, U. 2021. *In the eye of the storm*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_21_667(17.2.2021.)
- Waltz, N. Kenneth. 1999. *On Interdependence. Second lecture*. A special lecture series on “Realist Theory and International Relations”. The Bologna Center and the International Relations Program of the University of Bologna, Forli. <http://www.saisjournal.org/posts/on-interdependence> (7.6.2018.)